

Magyar néprajz, 1978

Pótlások az 1977. évi könyvismertetésekhez

Börzsöny néprajza. Studia Comitatiensia 5.

Kiadja a Pest megyei Múzeumok Igazgatósága. Szentendre, 1977. 688 l. (Tanulmányok Pest megye múzeumaiból.)

Az a tíz falu, amelynek tradicionális népi kultúrájáról és történelméről a kötet tanulmányai szólnak, az Ipoly folyó bal partján, a magyarországi oldalon helyezkedik el. A folyó lapályára települtek, de változatos felszínű határuk fölnyúlik a közeli Börzsöny-hegység erdősegei közé. Jóllehet, ezek a községek légvonalban nem esnek messze Budapesttől (60–80 km), meglehetősen archaikus kultúrát őriztek meg a 20. század közepéig. Lakosságuk több nemzetiségből tevődik össze (magyar és kisszámú német meg szlovák).

Az eredeti terv szerint a kötet fölölelte volna a vidék teljes népi kultúráját, az előszó azonban felvilágosítja az olvasót, hogy néhány fölkért szerző nem készült el határidőre tanulmányával, ezért bizonyos szakterületek és témák kimaradtak a könyvből.

A tizenhat szerző tizenhat tanulmányban leíró-adatközlő megközelítésben adja közre anyagát. A történeti háttér fölrajzolását vállalta *Dóka Klára* igen alapos tanulmánya, amely az érintett községek történeti statisztikáját nyújtja az 1550–1848 közötti évekből. Hasonló céllal készítette el a vidék helytörténeti adattárát *Szabó Sándor*. *Szabó István* és *Szabó László* tanulmánya az erdő néprajzát tárgyalja. *Kocsis Gyula* és *Nagy Varga Vera* Peröcsény és Vámosmikola állattartásával foglalkozik. *Ikvai Nándor* a földművelésről, *Novák László* a szőlőművelésről, illetőleg a településviszonyokról, *Halász Péter* és *Suda Vilmos* az építkezés és a lakáskultúra változásairól, *I. Sándor Ildikó* a tüzelőberendezések változásáról írt tanulmányt. *U. Kerékgyártó Adrienne* dolgozatában az Ipoly menti magyar faluk viseletemlékeiről olvashatunk. *Gulyás Éva* néphit-adatokat közöl. *Bády László* az ipolytölgyesi gyógyászati emlékeket veszi számba. *V. Igaz Mária* cikke az Ipoly környékének népi játékaikról szól. A néprajzi dolgozatok közé illeszkedik *Hála József* tanulmánya a vidék földrajzi neveiről. Végül a kötet szerkesztője, *Ikvai Nándor* foglalja össze, amit a kutatás eddig föltárt a vizsgált vidék néprajzáról. A kötetet terjedelmes bibliográfia kíséri és nagyszámú fénykép, térkép, rajz, kotta illusztrálja. A magyarul nem értők számára német, angol és szlovák nyelvű összefoglalások biztosítják a tanulmányok tartalmának elsajátítását.

K. L.

Gyomai tanulmányok.

Szerkesztette: Szabó Ferenc. Gyoma, 1977. 657 l.

A helytörténeti kiadványoknak rendszeresen van néprajzi jellegű és értékű része, figyelemre azonban elsősorban akkor méltók, ha eredményeik messzebbre

mutatnak a szűkebben vett helyi érdeklődésnél. A *Gyomai tanulmányok* néprajzi fejezetei okán közéjük tartozik.

A gyomai kötet nem öleli föl a nagyközség teljes múltját, a politikai és társadalomtörténet, a művelődéstörténet, a környezet alakulásának históriája és a népi kultúra fontos aspektusai alkotják tematikáját. A néprajz iránt érdeklődő a gazdaság- és népességtörténettel foglalkozó dolgozatokban épp úgy talál néprajzi érdekességet, mint a természeti környezettel és a földrajzi nevekkal foglalkozó írásokban. A néprajzot képviselő két különösen nagy terjedelmű tanulmány tárgyválasztása olyan szerencsés, hogy a kijelölt keretben sikerül bemutatni Gyoma népi kultúrája alapvetően fontos jellemzőit.

Novák László Gyoma településnéprajzi viszonyai és hagyományos paraszti gazdálkodása címmel a Körös múlt századbeli szabályozásával és a legelőfeltörésekkel alapvetően megváltozott tájon mutatja be a tipikus közép-alföldi tanyás település gazdálkodási és települési jellemzőit (építkezés, település, földművelés, gyümölcs- és szőlőtermesztés, állattartás, halászat, gyűjtögetés).

Szilágyi Miklós átfogó ívű tanulmánya *Mezővárosi társadalom és műveltség* címmel a történeti néprajz műfajába tartozik. A mezővárosnak a feudalizmus utolsó évtizedeiben végbement fejlődését rajzolja meg. Olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyek sok tekintetben egészen a 20. század derekáig, sőt napjainkig megszabták a község útját. Föltárja a jobbágyparaszti üzem belső szerkezetét, kapcsolatrendszerét, lazulását a földesúri függéstől, a társadalom alapegységét, a kiscsaládot és a fejlődés korlátait. *Szilágyi Miklós* korábbi Békés megyei mezővárosi tanulmányainak (Mezőberény, Gyula) több vonatkozásban más jellegű eredményeit is hasznosította tanulmányában, több megállapításával eljutott az általánosítás fokára.

K. L.

Népművészeti Akadémia II. Néprajzi előadások.

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és a Népi Iparművészeti Tanács központi kiadványa. Szerkesztette: Varga Marianna. Budapest, 1977. 363 l.

Az országszerte szélesedő néprajzi ismeretterjesztői munkának kíván segédanyagot nyújtani a TIT Néprajzi Választmánya és a Népi Iparművészeti Tanács kiadványa, amely ezúttal a tájegységek népművészetével foglalkozó előadásokat ad közre. A két első előadás a témakör általános kérdéseit idézi fel: *Ortutay Gyula: A népművészet szerepe szocialista társadalmunkban; Balassa Iván: Magyar néprajzi csoportok, vidékek.* A további előadások – a teljesség igénye nélkül – mai magyarországi néprajzi tájakat mutatnak be. *Hofer Tamás* a Matyóföldről, *Juhász Antal* Csongrád és Békés megye, *K. Csilléry Klára* Kalocsa és vidéke népművészetéről, *Andrásfahy Bertalan* a Dunántúl néprajzáról, *Kresz Mária* a Dunántúl fazekasságáról, *Manga János* a dunántúli pásztorművészetéről, *Bakó Ferenc* a palócokról, *Varga Marianna* a palóc textilekről ír. Ugyanő külön ajánló bibliográfiát is ad azok számára, akik e kérdéssel közelebbről kívánnak megismerkedni. Nem néprajzi tárgyú, de határterületet vizsgálván a néprajzi ismeretterjesztést is érinti *Nagy László* írása, amely a népművészeti szövetkezetek és a mai magyar népi iparművészet kapcsolatával foglalkozik.

K. L.

Néprajzi kutatások Nyírlugoson. I. Népi építkezés.

A kötet anyagát sajtó alá rendezte Erdész Sándor. Nyíregyháza, 1977. 145 l. (A Jósa András Múzeum Kiadványai 8.)

Az 1973/1974-es tanévben a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetének harmadéves hallgatói kététhes terepgyakorlaton vettek részt a Szabolcs-Szatmár megyei Nyírlugoson. Később ismételten fölkeresték a községet, ahol végül összesen 114 napot töltöttek, és munkájuk eredményeként mintegy 800 fénykép és 3000 lapnyi kézirat került a tanszéki archívumba. Mindezeket az adatokat *Gunda Béla* egyetemi tanárnak a kötethez írt előszavában lehet olvasni. A nagyarányú gyűjtőmunka egy határozottan egységes csoportjának eredményeit tartalmazza a kötet, amelynek egyes számozása reményt nyújt arra, hogy a kutatás további eredményei is megjelenjenek nyomtatásban. *Lukács László* a község történetének vázlatát nyújtja. *Viga Gyula* a telekformák, *Dám László* az építkezés, *Nádasi Éva* a lakáskultúra, *Kücsán József* a gazdasági épületek leíró néprajzi bemutatását készítette el. A kötetet rajzok és fényképek illusztrálják.

K. L.

Pesznyi magyar. Vengerszkije narodnűje pesznyi i balladü.

Corvina Kiadó, Budapest, 1977. 138 l.

A magyar népköltészet viszonylag nem nagy számú idegen nyelvű fordításait gyarapítja ez az orosznyelvű kis kötet, amelynek válogatását *Ortutay Gyula* végezte. Ugyanő írta a bevezető tanulmányt. A fordítás munkáját *Naum Grebnyev* készítette.

A szövegek a következő két gyűjteményből valók: *Ortutay Gyula – Kriza Ildikó: Magyar népballadák* (Budapest, 1968); *Ortutay Gyula – Katona Imre: Magyar népdalok I-II.* (Budapest, 1970). A bevezető tanulmány is ezeknek a köteteknek a bevezető tanulmányaihoz nyúlik vissza, mintegy azok rövidített változata. *Ortutay Gyula* a magyar népköltési gyűjtés, majd a ballada és a népdal történetét adja elő, a legfontosabb tudnivalókat sűrítve az oroszul olvasók számára. A kilencvenhárom népdal-fordítás a következő csoportokra oszlik: szerelmi dalok (ez a legnagyobb számmal képviselt csoport a kötetben); keservesek; hősénekek; bujdosó énekek; 48-as dalok; katonadalok; betyárdalok; rabénekek; cseléd- és szolgálodalok; amerikai dalok, szertartásénekek, bölcsődalok, lakodalmi énekek, siratók. A huszonnégy ballada közt megtaláljuk a legjobb magyar klasszikus balladákat és néhány újstílusú szöveget is.

Nagy Ilona

Sozan, Michael: The History of Hungarian Ethnography.

University Press of America, Washington, 1977. 437 l.

A magyar néprajztudomány történetével eddig számos részlet- és néhány összegző tanulmány foglalkozott, könyvterjedelmű munkával azonban elsőként az Egyesült Államokban élő *Michael Sozan* jelentkezett és nem kisebb igénnyel, mint hogy áttekintse a tudományszak teljes múltját és jelenét.

Sozan könyve olyan mű, amelynek mindenképpen hosszú és részletes szakkritikát kell kapnia mind elsősége, mind nézetei okán. Nyilvánvaló, hogy a hasonló jellegű munkáknak el kell térniük, mind szemléletben, mind értékítéletben a magyar-

országi szemlélettől és tudománytörténeti értékrendtől. Épp ez adja a viták egyik lehetséges alapját, amely a tárgykör kutatását általában előre viszi. Sozan könyve alkalmas a magyar néprajz tudománytörténeti szempontjainak nem magyarországi nézőponttal való szembesülésére, a vele kapcsolatos probléma azonban véleményünk szerint elsősorban nem ebben rejlik. A magyar néprajz – mint valószínűleg még sok más európai nép hasonló tudománya – a kezdetektől szorosan összefonódik számos művészeti, ideológiai és politikai törekvéssel. Sozan tudatában van ennek a ténynek, és igyekszik is a szálakat fölfejteti, ami nem mindig sikerül neki. Nem ismeri kellő mélységgel a magyar néprajz fejlődését befolyásoló említett tényezőket, és felfedésüknél – szükségszerűen – az adott, hozzáférhető tanulmányokhoz nyúlt, gyakran olyanokhoz, amelyek nézetei vitatottak a maguk területén (leginkább a történetírásban). Tegyük hozzá, a tévedés forrása igen gyakran nem csak ez, hanem konkrétan a magyarországi részletkutatások fogyatékosága vagy éppenséggel hiánya. Úgy gondoljuk, hogy a magyar néprajztudomány politikai-ideológiai-művészeti stb. kötődéseit önmagukban le lehet írni – mint ahogy erre vonatkozólag jó néhány tanulmánnyal rendelkezünk is –, de hogy az európai tudománytörténetben hol a helye, azt csak a hasonló fejlődésű többi néprajztudomány ismeretében lehet hitelesen megragadni. Sozan erre nem vállalkozott, mert ezen a téren még jelentékenyebb kutatási hiányokkal kellett volna számolnia. Amit úttörő módon elvégzett, az így is nagy tanulsága a könyvnek. Megírta, hogy a kezdeti többféle lehetőségből hogyan alakult ki végül Magyarországon a nemzeti vonatkozású, saját néppel foglalkozó etnográfia.

Az angolszász tudományosság számára ez önmagában is tanulságos, hiszen köztudottan más jellegű és fogantatású volt és ma is más a magyarországi néprajzzal rokon angolszász tudományszak. Ezért kell a könyvnek magyarázó fejezettel kezdődnie: mit is jelent magyarul az etnográfia, melyek a fő módszertani sajátosságai, részterületei stb. A következő hat fejezet alig tér el a magyarországi – többé-kevésbé általánosan használt – tudománytörténeti periodizációtól. A korai szakasz Bél Mátyással kezdődik és a 18–19. század fordulójáig tart. A múlt század derekáig nyúló következő fejezet, amely elsősorban a romantika hatását tárgyalja, a magyar nemzetkarakterológia korabeli képét és a hungarológus igényének megszületését festi le. A „nemzeti etnográfia”-nak nevezett diszciplína Sozan szerint elsősorban az 1848–1896 közötti korszak terméke. A rákövetkező fejezet pedig az „aranykor”-nak mondott három évtized (1889–1919), legrészletesebben és legterjedelmesebben van kidolgozva a kötetben. A két világháború közötti szakasz bemutatása jóval vázlatosabb, a jelené méginkább.

Mindezek a problémák azonban nem vonnak le Michael Sozan könyvének abból az értékéből, hogy vállalta az úttörés, a tárgykör első monografikus összegzésének feladatát. Üdvös lenne, ha a magyar néprajztudomány történetével foglalkozókra ez a kötet serkentőleg hatna.

Kósa László

Szöreg és népe.

Szerk. Hegyi András. Szeged, 1977. 403 l.

A *Szöreg és népe* tanulmánykötetet a Szegedi Városi Tanács adta ki a község újratelepülésének 230. évfordulója alkalmából. A Tisza–Maros szögében elhelyezkedő Szöreg, amely napjainkban már Szeged városrésze, a táj egyik legrégebbi települése. A kötetben közzétett tanulmányokat a szerkesztő három egységbe sorolva tárja

az olvasó elé. A *Földrajzi szintér és helynevek* fejezeten belül két tanulmány kapott helyet, amelyek Szőreg természeti földrajzi viszonyait (*Andó Mihály*), valamint a község földrajzi neveit (*Szabó József*) mutatják be. A *Szőreg története* fejezet, – amely ön-maga is szinte önálló könyv terjedelmű – tanulmányai foglalkoznak a település őstörténetével (*Trogmayer Ottó*), középkori történetével (*Karácsonyi Péter*), az újjátelepüléstől 1848-ig tartó periódussal (*Rákos István*), továbbá a polgári forradalom és a szabadságharc időszakával (*Szántó Imre*), Szőreg történetével a dualizmus idején (*Bezdán Sándor*), és az ellenforradalmi korszakban (*Hegyi András – Székely Lajos*). Bemutatja továbbá a fejezet a felszabadulás utáni időszakban az agrárviszonyok változásait (*Szabó István*) és a néphatalom megszüllődítéséért vívott küzdelmet Szőregen (*Nagy István*).

A kötet címadó, harmadik fejezete a *Szőreg és népe* a település néprajzának sok jellemző vonását villantja fel, amelyet két nemzetiség alakított: a magyar és a szerb. (A török idők után a környékbeli és távoli tájak magyar lakossága hamarosan megtelepült a régi falu helyén. A szerbek a 18. századtól kezdve költöztek nagyobb számban a községbe, s származási helyükről már kevesebb az ismeret). A fejezeten belül szociográfiai aspektusú írások, visszaemlékezések is helyet kaptak *Tóth Béla*, ill. *Dér Endre* tollából. A kötet részletes tartalmi ismertetése helyett *Ferenczi Imre* két kitérő néprajzi fejezetére hívjuk fel a figyelmet.

A *népi szokásrend Szőregen* c. fejezetben a község népi kultúrájának bemutatásához a szerző a parasztlelet rendjét vette alapul, mert a változatokban gazdag népi kultúra regisztrálására ez a módszer a legcélravezetőbb. A néphagyományt a Szőregen is uralkodó életforma határozta meg – írja a szerző. Legfontosabb megélhetési forrás a *föld* volt. Ez szabta meg a tennivalókat, *magántulajdon jellege* pedig meghatározta az emberi kapcsolatok alakulását. Másik jelentős tényező a földműves társadalom pillérét alkotó *patriarchális család*. További és általában ható erő a *vallás* és nem utolsósorban a *nemzetiségi tudat*. Szőreg mindkét népére egyformán hatott a *vagyon differenciáltság*, állapítja meg *Ferenczi Imre*. A fejezeten belül 1. A szokásrend közösségi és családi kialakítása összefogó cím alatt szól a község közigazgatásának alakulásáról. Pl. Szőreg közigazgatási múltjának jellemző vonása volt, hogy a nemzetiségi összetételre való tekintettel a bíróválasztás alkalmával egyik ciklusban magyar, a másik fordulóban szerb bírót választottak. A szokásrend szabályozta a viselkedési normákat is. A fejezet részletesen tárgyalja a szerb nagycsaládot-famíliát, továbbá a magyar családok régebbi rendjét, a családtagok megszólítására vonatkozó szabályokat, a műrokonság egyik válfaját a magyaroknál és szerbeknél egyaránt meglevő komaságot. Az emberi élet nagy eseményeihez kapcsolódó szokások közül 2. Beleszületés a közösségbe című részben a születéssel, kereszttelessel kapcsolatos hagyományt mutatja be, míg a 3. Belépés a felnőttek rendjébe fejezetben mind a magyar, mind a szerb lakodalmi szokásokról ad elemző áttekintést. Az 4. Egyéb családi ünnepek sorában megemlíti a névnapot és a szerbek védszentünnepeit is.

A *viseleti mód Szőregen* című fejezet nem csupán a magyar és szerb viseleti darabokkal ismerteti meg az olvasót, hanem az előző fejezetben megismert szemléleti mód révén az embereknek az egyes ruhadarabokhoz való viszonyára is kitér.

A szerző a szőregi viselet bemutatásakor mintegy száz esztendősi periódust (1870–1970) ölel fel, s így az idő távlatából jól kirajzolódik a viseleti darabokban végbement változás is, pl. az ünnepi viselet már a múlt század végén erős polgári hatást mutatott. Hangsúlyozza, hogy a szőregi öltözködés elemei jól beleillenek a délföldi, a Szeged-vidéki és a bánáti lakosság polgárosultabb magyar és szerb paraszti viselethagyományába.

Ferenczi Imre mindkét tanulmányát gadag fényképillesztáció is kiegészíti.

Az ismertetett tanulmánykötet nagy nyeresége mind helytörténeti, mind néprajzi irodalmunknak.

Kiss Mária

Két hegy között felsütött a holdvilág.

Kovászna megyei népdalok. Auzi valea cum răsună. Cîntece și jocuri populare din județul Covasna. Kiadja: a Népi Alkotások és a Művészeti Tömegmozgalom Kovászna megyei Irányító központja. Szerkesztette Benczédi Huba. Sepsiszentgyörgy – Sfintu Gheorghe, 1977. 119 l.

Találón írja az előszóban Magyar Lajos költő, hogy a népköltési gyűjtés „nagy zárása” előtt az aprómunka elvégzése marad a mai népdal-gyűjtőkre. Ma már ritkán lelnek olyan csillogó értékeket, mint elődeik a múlt században és századunk első felében. Hogy mégsem hiába kutatnak utánuk, azt éppen ez a kis kötet is bizonyítja. Ötven magyar és tizenhat román dallamot tesz közzé Háromszékből. Többségük lírai dal, mindössze néhány ballada, illetőleg román táncnóta teszi változatosabbá a repertoárt. A magyar dalok nagyobb része Felső-Háromszékből és Erdővidékről származik. Külön meglepetés a Sepsiszentgyörgy mellett a Szépmezőn lakó gyimesi csángó telepések dalkincse, amely jóval archaikusabb a háromszéki székelyekénél, és fokozza a kötet értékét. A dalok gyűjtői *Albert Ernő, Almási István, Benczédi Huba, Demény Piroska, Faragó József, Jánosi József* és *Seres András* voltak. A román előszót a megyei művelődési központ alelnöke *Marius Deac* írta.

K. L.

Bakó Ferenc: Paraszházak és udvarok a Mátra vidékén.
Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1978. 151 l.

A földrajzi-táji adottságok alapvetően befolyásolhatják a népi műveltség alakulását. Ebből az ismert tényből indul ki Bakó Ferenc könyve, a Mátra vidékének (a jelenlegi Heves megye és a keletről, valamint nyugatról határos vidékek) népi építészetének monográfiája. Az épületek közeli, részletes szemrevétele előtt a települési formákat mutatja be. Köztük kap helyet a magyar településrajzban jeles szerepet játszó osztott települési alakzat is, amely a vizsgált terület egyik jellegzettsége. Az épületek szorosan kapcsolódnak a telekformákhoz, a telek szerkezetéhez. Ezek elemzése után következik a könyv leghangsúlyosabb része, amely a kiválasztott terület népi építészetének anyagait és technikáit mutatja be. A változatos földrajzi környezet minden jelentős anyag felhasználását és technika alkalmazását lehetővé teszi, amelyet a tágabb környéken, a Kárpát-medencében és a magyar nyelvterületen megtalált a kutatás: föld- és sárfalazatok, növényi anyagok (fa, vessző, nád, zsúp), kő (illetőleg a sziklába vájt lakás), végül az ipari anyagok (tégla). A magyar néprajzi szakirodalom központi helyen foglalkozott a népi építészetben fellelhető tüzelőberendezések és ezekkel kapcsolatosan az alaprajzi kérdések problematikájával. Bakó monografikus vizsgálatában mindkét szempont fontos helyet kapott a funkcionális és a formai elemzésben. Harmadiknak a tetőformákkal és homlokzatokkal foglalkozik az előző két szempont szerves kiegészítéseként.

Bakó Ferenc hosszabb ideje kutatja a Mátra és a Bükk vidékének népi építészetét. Könyve több előtanulmányának eredményeit kamatoztatja. Figyelme nemcsak a lakóépületekre, hanem minden rendű-rangú udvari melléképületre (istállók, ólak, vermek, pincék, csűrök stb.), udvari építményre (kerítések, kutak stb.) kiterjed. Változatos dokumentációja tanúsítja a vizsgált terület alapos ismeretét. Kutatási forrásai elsősorban az általa feltárt objektumokból és a hozzájuk kapcsolódó hagyományos ismeretanyagból kerültek ki, de használ írásos és levéltári archivális forrásokat is, ezzel bővítve látókörét. Így alkalma nyílik olyan szempontok gyümölcsöző bevonására is, amelyek a magyar népi építészeti kutatásban viszonylag ritkábban érvényesülnek (pl. a közigazgatási intézkedések befolyása: tűzrendészet, katonai elszállásolás). Számbaveszi a közeli városok építészeti divatjainak hatását és a kőművesmesterek befolyását.

A könyvet 195 ábra illusztrálja. Tárgyához méltóan a számos fénykép mellett bőven találni alaprajzokat, épületvázlatokat, térképeket, metszeteket is. Az idegenajkú olvasónak rövid angol nyelvű összefoglaló teszi lehetővé a legfontosabb eredmények megismerését. Bakó Ferenc könyve a nem nagy számú magyar népi építészeti monográfiák sorát gyarapítja, olyan vidék anyagát dolgozva föl, amelyet az előtte járó szakkutatás meglehetősen elhanyagolt.

Kósa László

Bárh János: Korai kalocsai hímzések.

Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, é.n. (1978) 33 l + 78 tábla.

Bárh János nem kisebb feladatra vállalkozott, mint arra, hogy a nagyközönség által ismert „kalocsai hímzések”-kel szemben bemutassa, melyek is az *igazi* kalocsai hímzések. Azt ugyanis csak a legszűkebb szakmabeliek tudják, hogy a ma ismert és forgalmazott kalocsai kézimunka alig félévszázados múltra tekint vissza. Zsúfolt tarkaságával, tobzódó színeivel a magyar népművészet bomlási szakaszát reprezentálja, sőt valójában nem is nevezhető népművészetnek. Keletkezése, készítése, szerepe mind ellentmond annak a fogalomnak, amelyet a néprajztudomány népművészetnek nevez. Ezt a tarkaságot azonban megelőzte egy mértéktartóan szép és gazdag hímzéskultúra, amelyet kb. a múlt század derekáig lehet megmaradt darabjai és némi írásos emlékek segítségével visszamenőleg dokumentálni. Ez a hímzés a magyar népművészet új stílusának szép helyi változatát képviseli. Legrégibb rétege a fehér hímzések körébe tartozik, később jött divatba a fekete, piros és a kék színek alkalmazása. Bárh János bemutatja a hímzések alkotóterületét. Kalocsa város egykori határán létrejött településcsoportokat, a kalocsai szállásokat, amelyek közül több régebb óta önálló községgé vált (pl. Drágszél, Öregcsertő), és ezek népét, akiket környezetük bizonyos elmarasztaló árnyalattal *potáknak* nevezett és nevez ma is. Ők alakították a régi kalocsai parasztstílust, amely a hímzések mellett a viseletben, bútorfestésben, kerámiában, falfestésben és építkezésben jellegzetes tárgyi világot jelentett. A bevezető tanulmány bemutatja a hímzéssel díszített textilneműeket, majd szól a mintákról, színekről, kompozíciókról, technikákról is. A színes táblák anyagát a kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből válogatta és közölte Bárh János. A kiadványt a tudományos kutatás és a népművészeti szakkörök egyaránt haszonnal és tanulsággal forgathatják.

Kósa László

Cumania. V. Ethnographia.

A kötetet szerkesztette: Solymos Ede. Kecskemét, 1978. 458 l. (Acta museorum ex comitatu Bács-Kiskun – Bács-Kiskun megyei múzeumok közleményei.)

A magyarországi megyei múzeumi szervezetek évkönyvei általában kötetenként együtt tartalmazzák a muzeológia körében művelt tudományokkal foglalkozó tanulmányokat. Ettől a gyakorlattól eltér a Bács-Kiskun megyei évkönyv, amely a sorozaton belül egy-egy tematikus kötetet szán a történetírásnak, a régészetnek és a néprajznak. 1978-ban másodszor jelent meg teljesen néprajzi tárgyú Cumania-kötet. A benne olvasható tanulmányok szerteágazó tematikájúak és egymástól olykor erősen különböző igénnyel készültek.

A tizenhat tanulmány között kétség nélkül a legszélesebb látókörű és legtávolabbi célkitűzésű *Szilágyi Miklósé*, amely a magyar halászat néprajzi kutatásának elméleti és módszertani problémáit veszi számba. Nem az összes korábbi publikáció szemléjét készítette el, hanem a kutatási törekvések kritikai értékelését adja. A halászat kapcsán számtalan olyan észrevétele és megállapítása van, amely a magyar anyagi kultúra kutatások egészének alakulását érinti. Szilágyi témájához kapcsolódik *Solymos Ede* és *Solymosné Göldner Márta* hatalmas forrástanulmánya a kalocsai érseki uradalom halászati szerződéseiről (1725–1916), amely a dunai halászat szinte egész kérdéskörét érinti. Hasonlóan a forrásfeldolgozás és a levéltári iratanyag előtérbe helyezése jellemzi *Bárh János* történeti-néprajzi tanulmányát a dunai átkelés

és a révjog bérbeadásának ritkán vizsgált témájában. *Égető Melinda* a szanki tanyák egy évszázadon át megfigyelhető lakáshasználati változásairól, *Sztrinkó István* az illancci tanyák primitív építkezési technikájáról ír. Két dolgozat foglalkozik a népművészettel. *Gaál Károlyé* a *Mode und Volkskunst* és annak magyar változata a *Divat vagy népművészet* éppen azt veti föl, hogy az általa bemutatott kiskunfélegyházi fésűsmester tevékenysége már kívül esik a hagyományosan népművészetnek számító körön. *Novák László* nagyterjedelmű, rendszerező dolgozata a Duna–Tisza közének temető-néprajzát vizsgálja. Számos megállapítása azonban jóval túl mutat a nagytájon.

A nagyobb tanulmányok után kisebb cikkek sorakoznak az évkönyvben. *Szabó László* a kiskunsági puszták emlékét vizsgálta meg a mai járszági hagyományban. *Fehér Zoltán* a délszlávok lakta Bányáról közöl népmeséket. *Bálint Sándor* és *Grynaeus Tamás* egy hercegszántói sokác mesemondót mutat be, aki magyarul is mesélt. *Báldy Flóra* atyja, *Bellosics Bálint* hagyatékából közöl nagybaracscai lakodalmi szokásokat. *Fazekas István Szalay Gyuláról*, a kiskunfélegyházi múzeum alapítójáról emlékezik meg, majd közli Szalay egyik kéziratban maradt cikkét a félegyházi szélmalomról. Végül a néprajztól ma már távol álló, de tudománytörténetileg vele szorosan összefüggő fizikai antropológia köréből olvashatunk három írást. *Henkey Gyula* közép-magyarországi embertani vizsgálatainak összefoglaló eredményeit közli, amit *Farkas Gyula* bíráló lektori véleménye és a szerző válasza követ.

A kötetet számos fénykép és rajz illusztrálja. A fontosabb tanulmányok után német, angol, orosz vagy szerb-horvát nyelvű összefoglalók olvashatók.

K. L.

Demény Stefan Paul: Kerekes Izsák.

(Doktori disszertáció tézisei.) Cluj–Napoca, 1978. 16 l. (Román és magyar nyelven.)

A disszertáció szerzője a *Kerekes Izsák* című ballada vizsgálatakor az összehasonlító tipológiai módszert követi. Dolgozatában bizonyítja, hogy az említett népballada a hősi epikára megy vissza, annak is a legarchaikusabb rétegeire. Eredményének könyvelhető el, hogy bizonyos motívumok hősi epikai eredetét sikerült felderítenie és az elveszett magyar hősi epika egyik énektípusát kimutatnia.

Németh S. Katalin

Dobrossy István: Dohánytermesztés a Nyírségben.

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadványa. Debrecen, 1978. 119 l. (Studia folkloristica et ethnographica. 2.)

Az utóbbi száz esztendő alatt a Nyírség hagyományos növényföldrajzi és gazdasági képét nagyarányúan átalakította az újonnan meghonosodott és elterjedt kultúrnövények, köztük a dohány művelése. A szerző Magyarország legjelentősebb – és egyben legfinomabb minőségű – dohányt termesztő vidékeinek egyikét, a nyírbátori járást mutatja be gazdaságtörténeti és néprajzi szempontból. Nyomon követi a dohánytermesztés előretörését a múlt század végétől, felvázolja beilleszkedését a gazdaság szerkezetébe és leírja a termesztés munkaszakaszait. Foglalkozik a dohánytermesztés társadalmi hatásával, az uradalmi és a paraszti termesztés arányaival és viszonylataival, a szárítás és értékesítés kérdéseivel is. A magyarországi dohánytermesztés néprajzi vizsgálata *Takács Lajos* másfél évtizeddel ezelőtt megjelent

monografikus művével jelentős teljesítményt ért el (*A dohánytermesztés Magyarországon*, Bp., 1964), Dobrossy kismonográfiája egyetlen kisebb vidéket vizsgál a korábbi szakirodalom eredményeinek részletkutatásokban való gyümölcsöztetése révén. A tanulmányt német nyelvű összefoglalás zárja, huszonkilenc – jórészt a szerző által készített – fénykép és rajz illusztrálja.

K. L.

Domokos Pál Péter: Hangszeres magyar tánczene a XVIII. században.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 183 l.

A mindössze két oldalas szerzői bevezető tájékoztat arról, hogy mi a könyv nagy jelentősége. Domokos Pál Péter neves zenetudósokat idéz, akik még néhány évtizede a XVIII. század magyar tánczenéje ismeretének teljes hiányáról beszéltek. Ez ösztönözte kutatómunkára, és bőséges eredményeit a kötet tizenegy fejezetében adja közre. A források nagyobb részét ez a kiadvány publikálta először, más részük Szlovákiában megjelent magyar vonatkozású kötetből származik. A fejezetek elé a szerző rövid bevezetőt írt, amelyből megtudhatók a forrás felfedezésének körülményei, valamint lelőhelye és a róla szóló legfontosabb tudnivalók.

K. L.

Dömötör Tekla – Katona Imre – Voigt Vilmos: Folklorisztikai tudománytörténet.
Szöveggyűjtemény I. (1840–1900). Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. 458 l.

A magyar néprajztudomány története iránt megelégnült érdeklődés jelzője a tudománytörténeti értékű szövegeket közreadó egyetemi jegyzet megjelenése. A magyar folklorisztika első nagy korszakai, a romantika és a pozitívizmus szellemében fogant írások gyűjteménye Gaal György, Arany János, Erdélyi János, Gyulai Pál, Pulszky Ferenc, Kazinczy Gábor, Toldy Ferenc, Arany László, Részó Ensel Sándor, Katona Lajos, Kálmány Lajos tanulmányait, bevezetőit és előszavait tartalmazza, többnyire olyan, ma már klasszikusnak számító munkákat, amelyekhez az olvasó nehezen fér hozzá. A kötet szerzőiként feltüntetett egyetemi oktatók írtak az egyes szemelvények elé hosszabb-rövidebb terjedelmű magyarázatokat, amelyek a szövegrészlet jobb megértését, írójának megismerését hivatnak szolgálni. A könyv bevezetőjében Voigt Vilmos foglalja össze a szöveggyűjtemény tudományos és oktatásbeli célkitűzéseit (a kutatások ösztönzése, a szakmai érdeklődés kielégítése, az egyetemi szeminárium munkáinak konkrét segítése). A bevezető rövid áttekintést nyújt a magyar folklorizmus történetének eddigi eredményeiről megjelölve a legfontosabb könyvészeti adatokat. Az áttekintés kritikai jellegű, amennyiben számbaveszi a feladatokat és hiányokat is, továbbá megindokolja a válogatás szempontjait: melyik szemelvény miért került a kötetbe és melyek maradtak ki, holott érdemesek lettek volna felvételre. Itt olvashatunk a szövegközlés módjáról is. A maga nemében első antológiát célkitűzésének megfelelően bizonyára hasznossal forgatják az érdeklődők és az egyetemi hallgatók egyaránt.

K. L.

Eredmények és feladatok az anyagi kultúra kutatásában.

Szerkesztette: Tálasi István. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Tárgyi Néprajzi Tanszéke, Budapest, 1976–78. 359 l. (Dissertationes Ethnographicae II.)

A budapesti egyetem tárgyi néprajzi tanszéke évkönyvének második kötete hosszabb szünettel követte az elsőt, amely 1973-ban jelent meg. Kiadására a tanszék alapításának huszonötödik évfordulóján tartott konferencia szolgáltatott indokot. 1976 októberében került sor arra a tanácskozásra, amelyen az oktatók és neveltek egy-egy tudományági területen számbavették az elmúlt harminc esztendő eredményeit.

A bevezető előadásban *Tálasi István* egyetemi tanár, – aki az alapítástól fogva betölti a tanszék vezetésének tisztségét – áttekinti az oktató és tudományos munkát. A további előadások, amelyeket szerzőik átdolgozva tanulmány formájában adnak közre, a kötet sorrendje szerint a következő témákkal foglalkoznak: *Sárkány Mihály* a gazdálkodás etnográfijával és a gazdasági antropológiával, *Hoffmann Tamás* a néprajz és agrártörténet kapcsolatával, *Füzes Endre* a múzeumok vonatkozó munkájával, *Barabás Jenő* a térbeli szemlélettel. *Solymos Ede* a halászat, *Kósa László* a földművelés, *Andrásfalvy Bertalan* az állattartás, *Domonkos Ottó* a kisiparok, *Gráfik Imre* a szállítás és közlekedés, *Kisbán Eszter* a táplálkozás, *Barabás Jenő* a népviselet, *Bárth János* a településnéprajz, *Filep Antal* a népi építkezés, *K. Csilléry Klára* a lakáskultúra kutatásának eredményeit összefoglalja. Függeléként kapcsolódik a kötet törzsanyagához Tálasi István *A magyar agrár-etnográfia kutatásának negyedszázada* című, 1970-ben Hódmezővásárhelyen elhangzott és korábban már napvilágot látott tanulmánya. Az egyes írásokat rövid német nyelvű összefoglaló kíséri. Végül a sokszorosító technikával készült kötetet a tanszéken készült újabb szakdolgozatok és megvédett doktori disszertációk jegyzéke zárja (1974–1978).

K. L.

A finnugor népek népművészete.

Fényképezte: Rácz István. Írta: Niilo Valonen. Előszó: Ortutay Gyula. Készült az Otava Kiadó (Helsinki) és a Corvina Kiadó (Budapest) közös kiadásában. 1978. 337 l.

Rácz István, akinek néhány híján háromszáz, nyugalmat árasztó művészi fényképét tartalmazza a könyv, a magyar–finn kulturális érintkezés egyik legtermékenyebb alkotója. Ismeretesek klasszikus finn irodalmi fordításai, de Magyarországon kívül fotóművészként tartják számon; művészeti albumokkal szerzett magának Európa szerte elismerést.

A kötet a Finnországban ma is ápolt tudománytörténeti hagyományban fogant, ami szerint a nyelvrokonság valamilyen fokon együttjár a kulturális rokonsággal. Ez a hagyomány eleven, de már évtizedek óta nem befolyásolja a néprajzi kutatás irányait, csupán a nagy elődök örökségeként tisztelik és becsülik. Az összehasonlító vizsgálatok ugyanis nem igazolták a föltevést, hiszen a finnugor nyelvet beszélő népek több ezer éve elváltak, s olyannyira messzire vándoroltak egymástól, hogy még a nyelvhez erősen tapadó folklór kutatói is kételkednek, maradt-e egyáltalán a 19–20. századot megérő közös kulturális elem népi kultúrájukban.

Niilo Valonen helsinki egyetemi tanár nem élezi ki ezt a kérdést, csupán előljáróban hangsúlyozza, hogy a kulturális jelenségek elterjedése nem tiszteli a nyelvhatárokat, még akkor sem, ha az egy nyelvet beszélők között fokozottan hat az összetartó, az egyes tagokat kulturálisan azonosító erő. Miközben sorra veszi a finn-

ugor nyelvcsalád népeinek néprajzát, Valonen általában tartózkodik attól, hogy az egyes műveltségelmeket merész társítással összevesse, megközelítésében azonban a hagyományos összehasonlító és földrajzi-történeti módszer uralkodik. Sorra veszi a népművészetet kívülről alakító tényezőket: az életmódot, a települést, a természet-földrajzi feltételeket, a kézművesség és a város, igen hangsúlyosan a magasabb társadalmi osztályok, a vallás és a történeti stílusok hatását. Ezután következik az egyes népek népművészetének külön bemutatása, különös tekintettel Bizánc, Közép-Azsia, Nyugat- és Észak-Európa kisugárzásaira. Ezzel szemben kevésbé foglalkoztatja, mi ennek a művészetnek az értéke, a jelentése, egyáltalán miért szép, miért nevezhető népművészetnek.

Az anyag, a fénykép-sor különben sok vonatkozásban magáért beszél. Leginkább szembetűnő a magyar tárgyak mássága. Sokkalta közelebb állnak egymáshoz a keleti kisebb-nagyobb finnugor népek művészi formái, hiszen a cári Oroszországban századunk elején, amikor a bemutatott anyag múzeumba került, ezek a népek feudális kötöttségeikből alig valamit levetkőző paraszttársadalmak voltak. Városi népszerűségük, saját tekintélyes vezető osztályuk vagy rétegük nem volt. Az obiugorok pedig alig haladták meg a törzsi-nemzetségi szervezetet, zsákmányoló életmódból éltek. Ehhez a társadalmilag alig rétegzett és elzárt állapothoz igen archaikus művészet tartozik.

Más a helyzete a nemzetté szerveződött magyaroknak, finneknek és észteknek. Többek között azért is, mert századok óta hivatásos, „magas” kultúrájuk, írásbeliségük is van. De ha a finnek és az észtek történelmét a magyarokéval összevetjük, kiderül, hogy anyanyelvi városi műveltségünk jóval az övéké előtt jár. Differenciáltabb a magyar népi kultúra, amit természetesen a más természetesen a más természetföldrajzi környezet, a más népekkel való hosszas érintkezés, Európa más kulturális régiójában való élés erősít. Sőt a kötetben az is, hogy az archaikus magyar népi kultúra emlékei az újabb „virágos” stílusúval szemben kisebb számban szerepelnek. A finn és az észti népművészet újabb „nyugatias” és régibb rétegének kettősségei szemléletesebben megmutatkoznak.

Ez a népművészet ma már visszavonhatatlanul a múlté. Rácz István talán a magyar nyelvterületen még fényképezhetett volna egy-két hagyományos öltözetű paraszttasszonyt, Finnországban már fennálló épületet is aligha. Egyedül a Lapp-földdel sikerült kivétel tennie helyszíni fotografálással, más esetekben a múzeumi rekonstrukciót választotta a bemutatás módjául, mégpedig annak félreérthetetlen jelzésével, hogy amit látunk, azt csupán fényképezés céljából állították be. Az anyag háromnegyed része a világ legnagyobb finnugor gyűjteményét őrző Finn Nemzeti Múzeumból (Kansalis Museo, Helsinki) származik, a lapp tárgyak jórészt svédországi gyűjteményekből, a magyarok a budapesti Néprajzi Múzeumból. Bizonyára rajta kívül álló okokból nem fényképezett Rácz István más múzeumokban is.

A díszes kiállítású könyv először finn nyelven látott napvilágot (Suomalais-ugrialaista kansantaidetta. Ottava, Helsinki, 1977). A fordítás *Lehtinen Ildikónak*, a Finn Nemzeti Múzeum magyar származású munkatársának a munkája.

Kósa László

Folclor muzical din zona Huedin – Huedin környéki népzene.

Coordinator științific: Mîrza, Traian. Cluj – Napoca, 1978. 502 l.

A Kolozs megyei „Szocialista nevelés és művelődés tanácsa” (Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Cluj) és a kolozsvári Dima Zeneművészeti

Főiskola (Conservatorul de muzică „G. Dima” Cluj–Napoca) közös kiadványa Bánffy-hunyad környéki magyar és román népzeneét tartalmaz. A kiadvány voltaképpen kétnyelvű, de ez a kétnyelvűség meglehetősen egyoldalúan eltolódik a román anyag javára, mintegy szigorúan követve a kutatott terület népességi arányait. A hatszáz dallamból négyszáznyolcvan román, a többi magyar. A román bevezető tanulmány is jóval hosszabb a magyarnál. Mindkettő rövidítve tartalmazza a másik mondanóját, tehát nem fedik egymást. A mellékletek, mutatók nyelve is erősen román túlsúlyú, úgyannyira, hogy a kötetben csak a kétnyelvű olvasó igazodik el maradtalanul.

A Hungarológiai Értesítő arcéléhez igazodva rövid ismertetésünkben csupán a magyar anyag bemutatására szorítkozunk. Földrajzilag bonyolult meghatározni, mit értenek a kötetben Bánffy-hunyad környékén. A tíz éve érvényben levő közigazgatási rendszerben ez a terület Kolozs megye nyugati része. A beosztás viszont ellentmond a korábbi közigazgatási, néprajzi, történeti fogalmaknak. Magjában Kalotaszeg délnyugati magyar községei helyezkednek el, amelyeket félkör alakban fognak közre havasalji és havasi román községek.

Magyar népzene gyűjtés ezen a területen 1899-ben *Vikár Béla* munkájával kezdődött meg, amit nem sokkal később *Bartók Béla* majd többen mások folytattak. (A román gyűjtés 1935-ben indult meg.) Az utóbbi esztendőben a kolozsvári konzervatórium tanárai és diákjai, valamint a kolozsvári folklór intézet munkatársai gyűjtöttek sokat. A kötet a főiskolai csoport anyagát tartalmazza mindenekelőtt, amit a folklór intézet adattárából egészítettek ki. A magyar anyag feltérképezése során 1974-ben Kalotaszentkirályon és Zentelkén a falu teljes dalkészletét gyűjtötték, aminek az lett a tanulsága, hogy a repertoárnak majdnem felét nem népi dallamok töltik ki. Ezzel szemben a kötet arra törekedett, hogy a vidék magyar dalkészletének hagyományos részéből adjon minél teljesebb válogatást. Továbbá igyekeztek a terület minden községét képviselni a közreadott dallamokban. Megoszlásuk a következő: gyermekdalok (3), katonabúcsúzó (1), lakodalmas dalok (2), siratók (5), sirató paródiák (2), farsangos dalok (2), névnapi köszöntők (2), dalok és balladák (101). Az osztályozás zenei szempontok alapján készült, és nem a szöveges műfajokat véve figyelembe, ezért az utóbbi nagy csoporton belül a balladák mellett különfajta lírai műfajok képviselve vannak, pl. a bölcsődal is. Végül hangszeres táncdallamok (2).

A kötet magyar anyagát *Szenik Ilona* gondozta. Ő jegyezte le az általa vezetett főiskolás csoport gyűjtését, ő írta a magyarnyelvű bevezető tanulmányt, amely jellemzi és részletezi a közzétett magyar dallamokat.

A kötet eredményeit rövid német, orosz, angol és francia összefoglaló is tartalmazza.

Kósa László

Folklor, Társadalom, Művészet 1 – 5.

Szerkesztette: Zelnik József. Budapest – Kecskemét.

1. *Tárgykészítő bibliográfia.* Összeállította: *Tarján Gábor.* Budapest, 1978. 136 l. „Ez a bibliográfia a legfontosabb tárgykészítő népművészeti ágakhoz kíván alapvető szakirodalmat adni” – jelöli meg a szerző munkájának célját rövid előszavában. Az ezeregyszázötvenkét tételt tartalmazó jegyzék általános művekkel, bibliográfiákkal, elméleti munkákkal, tájmonográfiákkal kezdődik, majd az egyes ágazatokkal folytatódik, pl. famunka, bútór, kerámia, fonás, szövés, viselet, fémmunka stb. A szerző

elsősorban a magyar anyag bemutatását tartotta feladatának, de figyelme kiterjedt az összehasonlításra is, mindenekelőtt a szomszédos népek viszonylatában.

2 – 3. *Folklorizmus egykor és ma. Előadások. I–II.* Szerkesztette: *Verebélyi Kincső*. Kecskemét, 1978. 234 l. Azonos címmel zajlott le a témakör első nemzetközi konferenciája Kecskeméten 1978. július 27–29-én. A kettős kötet első részében olvasható a konferenciára előzetesen beküldött tíz magyar nyelvű tanulmány, a második részében közölt tizenöt szöveg között találhatók német, orosz, angol, francia nyelven külföldi előadók előadásai és *Voigt Vilmos*nak az első részben magyarul közölt bevezető előadása németül és oroszul.

4 – 5. *Folklorizmus egykor és ma. Előadások. III–IV.* Szerkesztette: *Verebélyi Kincső*. Kecskemét, 1978. 174 l. Ez a kiadvány az előző szerkezetét követi. Első részében a konferencián elhangzott, de előzetesen még nem jelent előadásokat közli, számszerint nyolcat. A második részben az idegen nyelvű előadások találhatók, összesen tíz. Mindkét kötetben olvasható magyarul, illetőleg németül *Voigt Vilmos* bevezetője, *Verebélyi Kincső* beszámolója a konferenciáról és *Vitányi Iván* zárszava.

A maga nemében úttörő konferencia a közzétett szövegek tanúsága szerint méltón reprezentálta, hogy a folklór értékeinek megőrzése és napjaink művelődési életébe való beépítése a tudományos kutatásnak, mindenek előtt a folklór kutatóinak fontos ügye. Az előadások igen széles tárgykörben mozogtak, a viszonylag nagyszámú elméleti érdeklődésről számot adók mellett bőven olvashatók a folklorizmus jelenlegi részletkérdéseit elemzők is.

K. L.

Gunda Béla: Bátky Zsigmond.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 175 l. (A múlt magyar tudósai.)

A magyar néprajzi tudománytörténet iránti érdeklődés fellendülését tanúsítja, hogy a közelmúlt nagy néprajztudós egyénisége kismonográfiát kapott a múlt magyar tudósaival foglalkozó akadémiai sorozatban. A szerző megválasztása szerencsés volt, hiszen Gunda Béla Bátky Zsigmond tanítványának vallja magát. Annak a Bátky Zsigmondnak, aki ugyan egyetemi katedrát különfajta okok, elsősorban saját visszahúzódó természete miatt sosem kapott, mégis egykori fiatal múzeumi munkatársainak köre őt tartja mesterének. Bátky nem volt terepen járó néprajzi kutató. Tudósi hajlamai íróasztalához és a Néprajzi Múzeumhoz kötődtek. E nemben azonban tartósságot alkotott. A tárgyak kézbevétele nála pótolta a nagy gyűjtőutakat. Olykor egy-egy ötletből, eleven képzelő erejével és szakirodalmi tájékozódásával máig megszívlelendő gondolatokat vetett papírra. Gunda Béla a személyes ismerőst állítja az olvasó elé. Megismertet élettrajzával, majd sorra veszi legtöbbet művelt témáit (muzeológia, házkutatás, településnéprajz), vitáit (mióta lovasnép a magyar), összefoglaló munkáit (A magyarság néprajza fejezetei), végül tudományszervező és nevelői működését is értékeli. A kis életrajzi monográfia utolsó fejezetében jelentőségének megrajzolásával méltó emléket állít a tudományos munkáival máig ható tudósnak.

Tátrai Zsuzsanna

Hársházi István: Niklai hagyományok.

Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága, Kaposvár, 1978. 222 l.

A maga nemében egészen különleges kötetről van szó. Egy írogató falusi iparos, aki korábban cikkeket és folytatásos regényeket is megjelentetett az időszaki sajtóban, élete fő céljaként összegyűjtötte és megőrkítette szülőfaluja történeti hagyományait. Nem szó szerinti lejegyzésben, hanem a szerző átdolgozásában olvashatók ezek a történetek, több-kevesebb nyomát őrizve az eredeti népi elbeszélésnek. A niklai hagyományok mindennek előtt a Berzsényi-családhoz és elsősorban *Berzsényi Dániel* alakjához kapcsolódnak. Hársházi István dolgát megkönnyítette, hogy a Berzsényi-család leszármazottai maguk is ápolták a költő-előd kultuszát, és sokan éltek olyanok a faluban, akik a földbirtokos családnak egykor belső udvari emberei voltak. Így aztán tarka koszorú fonódik a folklorisztikus és reális történetekből, amelyek Berzsényi egyéniségét számos vonással hozzák közelebb. Nem mentes ez a kép az idealizálástól, „a jó Dani uraság” bizonyára sok olyan tulajdonságot kapott a szájhagyományban, amely eredetileg nem jellemezte, a hagyománykör azonban mindenképpen érdemes a megőrzésre. A kötet kisebb részét teszi ki az 1848/49-es, az 1919-es eseményeknek és a híres somogyi betyárvilágnak a Berzsényi-hagyományhoz hasonló folklorisztikus krónikája. A kötetet *Honfi István* szerkesztette, és ő írt hozzá tartalmas bevezető tanulmányt, amely a krónikaíró Hársházi István életútját, működését bemutatja, majd szakszerűen értékeli az általa összegyűjtött és lejegyzett hagyományokat.

K. L.

Hegyí Imre: A népi erdőkiélés történeti formái. (Az Északkeleti-Bakony erdőgazdálkodása az utolsó kétszáz évben).

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 318 l.

Hegyí monografikus vállalkozása olyan hiányt igyekszik pótolni, ami a magyarországi néprajzi kutatást a múlt század vége óta jellemzi. Nevezetesen a népi erdőgazdálkodást, erdőhasználatot tárgyaló munkák, tájmonográfiák hiányát, amelyek fontosságára még *Tagányi Károly* hívta föl a figyelmet Erdészeti Oklevéltárának kiadásakor (1896).

Vizsgálatának központjául az Északkeleti-Bakony jellegzetes községét, az egykori irtásterületen települt Bakonycsernyét választotta, ahol 1945–70 között kisebb-nagyobb megszakításokkal gyűjtötte néprajzi anyagát, amit folyamatosan egészített ki a községre és környékére vonatkozó írásos és levéltári forrásokkal. Az első fejezetek bemutatják a tájat és röviden a település történeti múltját, különös tekintettel az erdőbirtoklás és -használat mindenkori helyzetére és módjára. Az az emlékananyag és részint még élő gyakorlat, amelyet a néprajzi gyűjtő a jelzett időszakban rögzíthetett, elsősorban a jobbágyfelszabadítás utáni évtizedekre jellemző, de sok vonatkozásban a kései feudalizmus állapotának maradványait is őrzi. Ezért kap hangsúlyt a könyvben az úrbéres majd uradalmi gazdálkodás, és az egykori zsellérekből lett agrárproletárok erdőhöz, erdőkiéléshez való viszonya. Az erdőkiélés fajtáit és módzatait a szerző gondos részletezéssel írja le. Köztük kiemelkedő jelentősége van a fakitermelésnek és a kapcsolódó fafeldolgozásnak, különösen a háziiparszerűen művelt ágazatoknak. A vesszőfonás és a szalmakötés már jóval kisebb fontosságú. Ezzel szemben a területen jelentősége volt és részint napjainkban is van a kőfejtésnek, mészégetésnek és a faszénégetésnek. Mindhárom mesterség erőteljes specializáltságot

kíván művelőitől, amelyet a könyv pontosan leír. Nagy a múltja a Bakonyban az erdei állattartásnak és a pásztorkodásnak. Néprajzi emlékényaga is tekintélyes, jól lehet az utóbbi évtizedekben az erdei legeltetés nagymértékben visszaszorult, a vidék állattartásának szerkezete jellegzetesen belterjessé alakult a különfajta erdővédő törvények és rendelkezések következtében. A vadászat, zsákmányolás és gyűjtögetés néprajzi emlékei is gazdagok. A szerző nem csupán a vadfogási módok és a gyűjtögetett fajták felsorolását adja, hanem rámutat a gyűjtögetés és vadászat társadalmi vonatkozásaira is. A kötetet 43 rajz és 143 – jórészt Hegyi Imre által készített – fényképfelvétel illusztrálja, és német nyelvű összefoglaló kíséri.

Kósa László

Hoppál Mihály – Vass Katalin: Mosósulykok és díszítményeik.

Kiadja az MTA Néprajzi Kutató Csoport. Budapest, 1978. 102 l. (Folklór Archivum 9.)

A kötet egy kevésbé ismert és méltatott tárgycsoport, a mosósulykok megismertetését tűzte ki célul. Hoppál Mihály, az illusztrációs anyag válogatója rövid tanulmányvázlatában (A szerelmi ajándékok jelképrendszere 9–14. o.) a mosósulykok díszítményeit szemiotikai szempontból értékeli, pontosabban fölhívja a figyelmet arra, hogy a gazdagon díszített és gyakran szerelmi ajándéknak készített tárgyak különös jelentéseket hordozhatnak. A gazdag képanyagot Vass Katalin rajzolta. A budapesti Néprajzi Múzeum mosósulykainak vonalas rajzú díszítményeit néhány vidéki múzeumban, valamint magángyűjteményben található tárgy rajza egészíti ki. Továbbá tartalmaz a rajzgyűjtemény olyan vázlatokat is, amelyek nem mosósulykokról, hanem különböző más tárgyról származó motívumokat ábrázolnak (karikás-ostor, mángorló, hun övveret stb). Ezek a bevezető tanulmány mondanivalóját támasztják alá. A kötetet angolnyelvű összefoglaló, a tárgyak adatait és motívumjegyzéket tartalmazó függelékek egészítik ki.

K. L.

Jávorfácska.

Félszáz szajáni népmese. Gyűjtötte és az utószót írta Beszédes Valéria. Szabadka, 1978. 169 l. (Életjel könyvek 15.)

Kálmány Lajos gyűjtőútjának egyik állomáshelyét, Szajánt választotta ki *Beszédes Valéria*, hogy a mesemondás mai állapotát vizsgálja és a még fellelhető meséket rögzítse.

Kálmány legkiválóbb mesemondója, *Borbély Mihály* is itt élt, leszármazottai, rokonai körében többen is tudnak mesélni. A szajáni mesemondásnak a századfordulóról rekonstruálható képe és Beszédes Valéria által feltárt mai állapota közötti különbségek jól mutatják az epikus folklórműfajok életének huszadik századi alakulását, részben elhalását. A kötet tanulmányértékű utószavában Beszédes Valéria részletesen elemzi a falu mesekincsében beállt műfajbeli, stílusbeli, szerkezeti változásokat: a mesék megrövidültek, kevesebb motívumot tartalmaznak, a csodás elemek iránti érdeklődést az emberi tulajdonságok előtérbe állítása váltotta fel. Megnőtt a trufák, legendamesék száma. A mesemondók nem törekednek a hagyományos szerkezetre, esztétikai igények kielégítését sem tartják fontosnak. Beszédes a nemzeti-ségi helyzet hatását is vizsgálja a falu hagyományörzésében: ebben a kérdésben azonban nem jutott végső megoldáshoz. A tanulmány kitér a falu történetére; *Kálmány Lajos* mesegyűjtő munkásságára, különös tekintettel szajáni és temesközi gyűjtéseire,

saját gyűjtésének történetére, a mesemondók és a mesemondás körülményeinek bemutatására.

Újszerű a mesék szerkezetéről szóló fejezet: a leíró és párbeszédés részek arányát kvantitatív elemzéssel mutatja be Beszédes Valéria, a halmozó szerkesztési módot pedig a motívumok szétválasztásával. Példái egy-egy típus variánsai Kálmány, illetve a saját gyűjtéséből.

Az ötven mesét tartalmazó kötetet a mesék tipológiai meghatározása és irodalomjegyzék egészíti ki.

Nagy Ilona

Jung Károly: Az emberélet fordulói.

Gombosi népszokások. Fórum Könyvkiadó, Szabadka, 1978. 328 l.

Gombos, nyugat-bácskai magyarlakta falu. A szerző az emberi élet nagy fordulóihoz kötött népszokásokat és a hozzájuk kapcsolódó hiedelmeket mutatja be a magyar szakirodalomban eddig nem tapasztalt teljességgel.

Rövid előszavában jelzi célkitűzéseit és a népnyelvi szövegek lejegyzésében alkalmazott módszerére utal. Jung elsősorban adatközlésre vállalkozott az általa kialakított szigorú és sokoldalú váz alapján, s ugyanakkor kifejezi abbéli reményét is, hogy követőkre talál, és segítséget nyújt azoknak, akik községi szokásmonográfiát szándékoznak írni. Az 1976-ban magnetofonnal gyűjtött anyag leírásánál arra törekedett, hogy a feltett kérdésekre az adatközlők saját szavaikkal adják meg a választ a kötetben is. Így több adatközlő egymást kiegészítő, vagy eltérő adatai alapján bontakozik ki az egyes jelenségek változataikban élő képe.

A kötet négy fő fejezetre tagolódik: I. Születés és csecsemőkor, II. Házasság és lakodalom, III. Halál és temetés, IV. Gombos rövid története és társadalmának képe. A Függelékben vőfélykönyvet, halotti búcsúztatókat, lakodalmi kurjantásokat, és a kánai menyegzőről szóló éneket közöl.

A fő fejezetek számos alfejezetre tagolódnak. Így pl. az I. fejezetben részletesen szól a terhességgel kapcsolatos szokásokról és hiedelmekről is; a II. fejezetben részletes áttekintést ad a lakodalmat megelőző időszakról így a házasulók koráról, az agglagényekről, vénlányokról, a férjhezmenés sorrendjéről a családban, a fiatalok ismerkedési alkalmairól, az udvarlásról, a megesett lányokról, a házasságióslásokról stb.; a III. fejezetben a hagyományosan tárgyalt kérdések mellett a gombosi temetőről is részletesen ír. A kötethez bőséges jegyzetanyag és irodalomjegyzék járul, valamint 23 fénykép, magyarázatokkal. Voigt Vilmos írt értékelő utószót a könyvhöz. A kötet szerb és angol rezümével zárul.

Tátrai Zsuzsanna

Kecskés László: Komáromi mesterségek.

Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1978. 265 l.

A magyar történetírás és a néprajzi kutatás egyaránt elhanyagolta kisiparok és kézművesek vizsgálatát, ezért veszi különös érdeklődéssel a kezébe az olvasó Kecskés László könyvét. Valóban azt találja benne, amit a cím ígér, Komárom legnevezetesebb mesterségeinek rajzolatát. Az aranymosók a Csallóköz (egykori nevén Aranykert) Duna menti holtágaiban dolgoztak, hajdan számottevő eredményt mutattak föl. A vízimolnárok mestersége is jellegzetesen folyómenti foglalkozás. Csizmadiák min-

den városban nagy számmal dolgoztak az elmúlt kétszáz esztendőben. Náluk híresebb volt országszerte a komáromi asztalosok neve. Ők készítették a messze földre elkerülő komáromi ládákat, festett bútorokat, munkáik között pompás festett templomi famennyezeteket is számon tartunk. A komáromi halászok, különösen régebbi századokban, amikor még a viza városukig csapatostul fölúszott nagy fontosságra tettek szert fogásával és földolgozásával. Az ötvösök távoli vidékek földesurainak és egyházainak dolgoztak, de ők látták el a környék pompakedvelő parasztjait és kismeseit is ünnepi viseletükhöz tartozó menteláncokkal és más ékességekkel. A hajóácsok a dunai hajózáshoz szükséges bárkákat építették, a szekeresgazdák pedig a hajóvontatás és a távolsági fuvarozás szakértői voltak. Ez utóbbi – talán katonanemesi eredetű, rendkívül öntudatos – társadalmi csoport leszármazottja a szerző. Így róluk esik – egyébként méltan a legtöbb szó a kötetben. Itt olvashatjuk a legtöbb olyan ismeretet, amellyel eleddig nyomtatásban még nem találkoztunk, ugyanis Kecskés László könyvének nagyobb része nem eredeti történeti források, hanem a korábbi időszakok viszonylagosan bő komáromi helytörténeti munkáinak kiaknázásából készült. Igaz ezek többsége nehezen hozzáférhető, mégis szívesen vette volna az olvasó, ha meglevő levéltári forrásokat is használt volna. Az is kérdés, hogy a hivatkozott adatok hol találhatóak: az Új Idők Lexikonában, a helyi sajtóban, népszerű tudományos művekben vagy szaktudományi munkákban. Az összefoglaló fejezetek, különösen a bevezető eszmefuttatások nem egyszer elárulják, hogy a szerző nem szaktudós történész.

A könyvnek figyelemre méltó értéke, hogy a nagyon ritkán jelentkező szlovákiai magyar néprajzi és történetkutatást gyarapítja. S egy olyan város múltjáról ad hírt, amely a magyar történelemben és irodalomtörténetben nagy nevet szerzett magának. A könyvet 105 fénykép és rajz illusztrálja. Közülük kiemelkedő értékűek a szekeresgazdák és a hajóácsok múltjához kapcsolódó eddig publikálatlan archivális fényképfelvételek.

K. L.

Kis magyar néprajz a rádióban.

Szerkesztette: Jávor Kata, Küllös Imola, Tátrai Zsuzsanna. RTV – Minerva, Budapest, 1978. 438 l.

A rádió néprajzi ismeretterjesztő sorozata, a *Kis magyar néprajz Ortutay Gyula* több kiadást megért könyvének címét kölcsönözte, amikor 1970 elején megindult. Az első nyolc esztendő mintegy ezerkétszáz elhangzott előadásából válogattak ki a szerkesztők valamivel többet mint kétszázat. A válogatás arra törekedett, hogy az érdeklődő átfogó képet kapjon a magyar népi kultúra legfontosabb területeiről és kérdéseiről, egyben reális néprajzi szemlélete is erősödjön. Az anyag tizenöt nagyobb egységre tagolódik. A szerkesztés igyekezett kerülni a magyar néprajzban már hagyományosnak nevezhető tagolódást, amely az anyagi kultúra és folklór két nagy részterületét hangsúlyozza. A népi társadalommal foglalkozó és az összefoglaló jellegű (parazságtörténet, társadalomtörténet) előadások előnyben részesítésével, valamint a hiedelem és szokásvilág, de olykor a népköltészet jeles műfajai (pl. a szólások) tárgyi világhoz való párosításával sikerült is színes, változatos könyvet készíteni a magyar népi műveltségről.

A kötetet számos olyan fényképfelvétel illusztrálja, amely először itt látott napvilágot. Függeléként pedig bibliográfia zárja, amely vázlatos tájékozódást nyújt az egyes témakörök iránt részletesebben érdeklődőknek.

K. L.

Korunk Évkönyv, 1979. Romániai magyar népismeret.

Szerkesztette: Herédi Gusztáv. Kolozsvár–Napoca, 1978. 319 l.

Az alcím teljességet sejtet, de nem arról van szó, hogy a szerkesztő és munkatársai tervszerűen fölterképezték a romániai magyarság néprajzi és történeti kérdéseit. Ezt egyetlen kötetben aligha lehetett volna elvégezni. Többet árul el az ajánlás, amely a 150 éve született Orbán Balázs emlékének szól, aki hatkötetes nagy munkájában, a *Székelyföld leírásában* a nép- és országismertető tudományokat szorosan összefogta, és aki azért is előd lehet, mert a Korunknak céltudatos törekvése a különböző tudományágak szerves egybekapcsolása.

A 32 népismereti tanulmány sokféleségét jól szemléltetik a köztük föllelhető ellenpontok: tudományos kutatás – népszerűsítés; anyagközlés – ismeretterjesztés; hagyományos megközelítés – modern módszerek alkalmazásának igénye; elemző tanulmány – vitacikk; filológiai pontosság – publicisztika; kritikai szemlélet – délibábos lelkesedés. A kötet tanulmányai szerint a mai romániai magyar népismeret legnagyobb gondja a néphagyományok ápolása, másként fogalmazva, hol a helye a népi kultúrának a mában, meddig élnek a régi formák és mi a jövő útja.

Balogh Edgár, az egyik vezető tanulmány szerzője, művelődéspolitikusi felelőséggel tárgyalja a kérdést, és a népi kultúrának igen nagy szerepet szán a romániai magyarság kulturális életében. Az elmúlt évtizedek legjobb tapasztalatait összegzi a jövőre nézvést, de elképzelésében nincs új mozzanat. A kötet idekapcsolódó tanulmányai két irányt képviselnek. Egy részük bizakodó. A népművészet, a háziipar, a népszokások hagyományosan megújuló formáiban találják meg a jövő ígértét, és igazuk bizonyítására számos példát sorakoztatnak föl Kalotaszegről és a Székelyföldről (*Seres András, Vasas Samu, Gazda József*). Más szerzők, különösen a népi gyógyászatról írók (*Rácz Gábor, Spielmann József*), józan mérsékletre intenek a népi természetismeret mai értékét téve mérlegre. E két megközelítés nem áll szemben végtelenen, de jelzi a néphagyományok túlértékelésének és lebecsülésének veszélyét. Különbséget kell tenni a népi kultúra művészi teljesítményei és muzeális-archivális értékei között. Nem véletlen, hogy a kötet számszerűen nagyobb tanulmánycsoportja a népművészet körében mozog. De helyet kapott itt a kiháló mesteriségek bemutatása (tutajozás), a hiedelem- és mesevilág, a székely folklórgyűjtés története, a népviselet (Torockó), a népi szimbolika, kevésbé kutatott néprajzi csoportok vizsgálata (kolozsvári *hóstatíciák*). A szorosabban vett néprajzi tanulmányokat gyergyói és bászai helytörténeti dolgozatok, a homoródkarácsonyfalvi rovásírás megfejtésének kritikája, a kolozsvári Ferenc-rendi műemléktemplom leírása és *Gál Ernő*nek az etnicitás egyetemességéről szóló cikke egészíti ki. Függelékként kapcsolódik a Korunk népismereti könyvészete, amely egészen az első évfolyamig (1926) nyúlik vissza. És külön ki kell emelnünk két szociográfiai fogantatású írást: *Kós Károly*ét, amely az avasúvárosi népi életmód változásáról szól és a bálványosváraljai falukutatás (1941–43) módszertani tanulságait tartalmazó közleményt, amelyek fontosak a maguk körében.

Az évkönyvben helyet kaptak a frissebben meggyökeresedett szemiotikai és strukturalista megközelítések is. *Egyed Péter* – a magyar szakirodalomban eddig meglehetősen társtalanul – eredményesen tár fel egy adott „beszédesemény szerkezet”-et. *Meer Péter*, bár előljáróban mentegetőzik, hogy nem szakembere a témának és vállalja a tévedés esélyeit, meggyőzően fejt meg a gabonás zsákok „csíkirásának” kódjait. *Péntek János* tanulmánya tanulságosan ragadta meg a kalotaszegi népi hímzés jelfunkcióit. Nem mondható el ugyanez *Kabay Lisette* és *Kabay Béla* írásairól, akik szintén a jelvilág titkait igyekeznek fölárni. A helyes módszert (szemantikai

megközelítés) nem pontosan alkalmazzák, így sok esetben nem egymáshoz tartozó jelenségeket állítanak egymás mellé. Hasonló logikával ír *Szőcs István* a háztáj és a térszemlélet „ősi” összefüggéseiről. Adatait célja érdekében merészen csoportosítja, nem veszi figyelembe az ellentmondások sorát, és cikke nem mentes a tárgyi tévedésektől sem. Ehhez a csoporthoz tartozik *Virgil Salvanu* cikke is, amely azt állítja, hogy a gótika az erdélyi román faépítészettől tanult.

Vitára ingerlő írásaival együtt is tanulságos és érdekes olvasmány a Korunk 1979. évi évkönyve. S ha nem is ad teljes keresztmetszetet a romániai magyar népművészetről, érzékelteti annak legfontosabb törekvéseit és problémáit.

Kósa László

Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Ernő: Kis-Küküllői vidéki magyar népművészet.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 316 l.

A Kis-Küküllő mentéről szóló népművészeti kiadvány hasonló formátuma, tervezése, a szerzők jobbára ismétlődő neve folytán a sorozat érzetét kelti, a Kriterion Könyvkiadó közelmúltban megjelent tájegységeket bemutató kötetei (Kászon, Szilágy-ság, Kalotaszeg) folytatásának vehető. Akár a korábbiak, ez a könyv is a kevésbé ismert néprajzi vidékek felderítését tűzte ki célul magá elé. A Kis-Küküllő alsó és középső folyását környező falvakról számottevő helyismereti és néprajzi munkát a legutóbbi időkig szinte egyáltalán nem írtak. A kivételt a nemrég elhunyt író, *Horváth István Magyarózdi toronyaljja* című könyve képviseli.

Az ismert kolozsvári szerzőhármast még 1955-ben gyűjtötte össze a kötet anyagának törzsét, és akár előző gyűjtéseik során, ekkor még itt is viszonylagos egységben találták meg azt a közösségi kultúrát, amelyet a következő esztendőik iparosodási hullámai gyorsan elsepertek. Az anyag sajtó alá rendezése előtt közvetlenül végzett kiegészítések szemléletesen tanúsítják, mennyi minden eltűnt, illetőleg súlyát veszítve háttérbe szorult az elmúlt két évtized alatt.

A szerzők érdeklődése – akár az előző köteteknél – meghatározta a terepmunka tárgyát. Bizonyos különbségek azonban természetsszerűleg adódtak a korábbi publikációkhoz képest. A Kis-Küküllő vidéki gyűjtésben a hangsúly a textíliákra esett. *Szentimrei Judit* pontosan kihasználta az anyag adta ritka lehetőséget, azt, hogy a többnyire egyházi tulajdonban megmaradt 17–18. századi himzések és a paraszti művészet 19–20. századi emlékei között jól megragadható a kapcsolat. A bemutatott anyag bősége elgondolkoztató, vajon hogyan és miért maradt ilyen sokáig szinte teljesen ismeretlen a magyar népi kultúrának ez a gazdag vidéke.

Kós Károly építkezést és lakásbelső tárgyaló fejezeteinek legfőbb tanulsága az említett kötetekhez hasonlóan ezúttal is a fa sokoldalú és fejlett felhasználása. Korábbi hasonló tárgyú írásaihoz képest azonban itt jóval inkább megszólaltatja a levéltári forrásokat, és a lakóházak, valamint a gazdasági épületek mellett részletesen foglalkozik az egyházi vonatkozású emlékekkel is (harangtornyok, cintermek).

Nagy Jenő viselettanulmányából kiderül, hogy a vidék öltözködése nem tartozik Erdély díszesebb népviseletei közé, de szorosan kapcsolódik azok jól ismert elemeihez. Akár a Kalotaszegen híressé lett *muszuyla* (itt *abás fersing*), akár a nők és a férfiak ruházatának egészére gondolunk, mely sok tekintetben a közvéleményben székelyként ismert öltözetre emlékeztet.

A kötet tehát az építkezés, lakásbelső, szőttések, varrottások és viseletek világát mutatja be, de velük kapcsolatosan számos adatot szolgáltat a vidék parasztsá-

gának életmódjáról, ízléséről, kulturális tájékozódásáról (szász és román kapcsolatok), viselkedéséről, nemcsak a szűkebben vett tárgyi kultúra területéről. A Kis-Küküllő mente – bár sok archaizmust őriz – mégis a kötet tanulságaként úgy tetszik, hogy, különösen a közvetlenül folyamparti településeket tekintve, Erdély kulturálisan fejlettebb és nyitottabb vidékei közé tartozik.

Kósa László

Kovács Ágnes: A népköltészet szemléltetése az ismeretterjesztésben.

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Néprajzi és Pedagógiai Választmányának kiadványa. Budapest, 1978. 42 l.

A TIT módszertani kiadványában mindössze egyetlen előadás szövege olvasható, amely az 1978. évi előadói konferencián hangzott el. A szerző áttekinti mindazokat a segédanyagokat, amelyeket az ismeretterjesztő előadáson a jelenlegi magyarországi feltételek mellett igénybe lehet venni a saját előadástól a népzenei hanglemezeket át a magnetofonfelvételekig. Beszámol továbbá a Magyar Rádió 1971. évi népi gyermekdal- és mondókapályázatának módszertani tanulságairól. Végül ennek a pályázatnak az anyagából ad közre illusztrációs anyagot, szövegeket és dallamokat.

K. L.

Kunt Ernő: Temetők az Aggteleki-karszt falvaiban.

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének Kiadványa. Debrecen, 1978. 152 l. (Studia folkloristica et ethnographica.)

Kunt Ernő elsőként foglalta össze könyvterjedelmű tanulmányban, mit tudunk a magyar temető néprajzáról. A kötet részletes bibliográfiája is tanúsítja, hogy az eddig megjelent cikkek és tanulmányok többsége meglehetősen egyoldalúan az őstörténeti vonatkozásokat sejtető és esztétikai élményt nyújtó sírjeleket választotta témájául, pedig a temetkezési szokásor három fő szakaszra tagolódik: a halálra való felkészülésre, majd a halál és a tor közti eseményekre, végül az elhunyt emlékének időszakára. Kunt az utóbbi részt vizsgálta, az elhunyt nyughelyének gondozását. Vizsgálata színhelyeül a jórészt az egykori Gömör vármegyéhez tartozó Aggteleki-karszt Magyarországra eső falvait választotta, amelyek magyar és református népességükkel homogén hagyományokat képviselnek.

A könyv két fő részre oszlik: a gyűjtött anyag ismertetésére és ennek elemzésére. Szakirodalmi szempontból újdonságot jelent a temetkezési helyek és a település szerkezeti összefüggésének föltárása. A kutatás eddig is számos mozzanatot rögzített, a szerző azonban ábrákkal szemlélteti és magyarázza, hányfajta meggondolás befolyásolta a temető helyének kiválasztását. A sírok viszonylatait, a temető belső rendjét, a sírjelek kialakítását, a növényzetet, a gondozottságot az élő falu társadalmi rendje szabja meg. A sírjelek különösen sok „üzenetet” közvetítenek az élők számára (név, életkor, nem, vallás, esetleg anyagi helyzet, társadalmi rang, foglalkozás, a halál körülményei). Nemcsak a feliratok, hanem a hagyományba sokkal mélyebben beágyazott formák és díszítmények sorozata is üzenetközvetítő. Kunt Ernő szemantikai módszerrel elemzi anyagát.

A kötetet kitűnően illusztrálják a szerző fényképei és rajzai, a térképvázlatok és az ötletes szerkezeti ábrák (összesen 95 db). A magyarul nem értők számára német nyelvű összefoglalás szolgál tájékoztatásul.

K. L.

Lengyel Györgyi: Népi kézimunkák.

Kiadja a Magyar Nők Országos Tanácsa és a Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1978. 194 l.

A magyar népi hímzésekincs további ápolására, új polgári környezetbe való átmentésére a múlt század utolsó harmadában történt az első nagyszabású kísérlet. A kalotaszegi kézimunkákat népszerűsítő Gyarmathy Zsigmondné törekvései máig tartó vonulatként éreztetik hatásukat Magyarországon. Lengyel Györgyi könyve is ennek a hagyománynak a jegyében született. A minták, kompozíciók és technikák érdeklik elsősorban, valamint az általuk nyújtott esztétikai élmény foglalkoztatja. Módszere az, ami ennek az immár közel százéves törekvésnek minden időben általános eljárása volt, hogy az eredeti motívumot egészen más funkcióban használja fel, mint amiben a népművészet alkalmazta. A könyv ugyan címében hordozza a „népi”-re való utalást, azonban nem a népművészetrel, hanem annak sajtósági ápolásával foglalkozik, amit a magyarországi szakirodalom találó szóval népi iparművészetnek nevez. A kötet nagyobbik hányadát konkrét anyagbemutató teszi meg. A szerző közli a minta eredeti előfordulását, majd az új alkalmazást, és indokolja-magyarázza eljárását. Például hogyan kerül főkötőszél terítőre, vagy a drávaszőgi főkötőszél futóra. A bevezető fejezet mindazt összefoglalja népszerű formában, amit a magyar hímzések történetéről és más vonatkozásairól vázlatosan tudni illik. Anyagkiválasztása elsősorban mai magyarországi hímzésekre támaszkodik, amelyek között a magyar népművészeti darabok mellett bőven találunk nemzetiségieket is. De továbbmenve a kötet tartalmaz egykor magyarországi, ma szomszéd országokba eső magyar és nem magyar kézimunkákat, sőt osztyák mintát is. Mivel nem szak-etnográfusi szempontok szerint készült, voltaképp nem róható föl a szerzőnek, hogy teljesen tudománytalan meghatározásokat is használ, pl. „zalai dészláv” vagy a földrajzi meghatározással ellátott minták után váratlanul „régi lepedőszél minta” stb. Hogy mégis megemlítsük, annak az az oka, hogy a szerző eredendő célkitűzése mellett számtalanszor él néprajztudósi szakismeretekre való utalásokkal, fogalmakkal, amelyek a járatlan olvasó szemében nem különböztetik meg a kézimunkát és a hímzésekultúra tudományos kezelésének módját. A népművészeti motívumkincs ápolásának és az ízlés formálásának nemes törekvéseivel jelentkező áttekintő munka ebben a formájában is bizonyára hasznos olvasmány a nagyszámmal működő magyarországi hímzőszakkörök és egyéni kedvtelésből hímző asszonyok, nők számára. Bár eredeti nagyságban teljes mintarajzokat nem tartalmaz, igen gazdag színes- és fekete-fehér képanyaga fokozottan alátámasztja ezt a célkitűzést.

K. L.

Messzi népek magyar kutatói. Az egyetemes néprajz magyar előfutárai és művelői. I-II. kötet.

Szerkesztette és a bevezetést írta: Bodrogi Tibor. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1978. 411 + 414 l. (A magyar néprajz klasszikusai.)

Magyarország földrajzi helyzeténél és történelmi sorsánál fogva jóval kisebb szerepet vállalhatott az Európán kívüli világ felfedezéséből, mint azok az országok, amelyek világtegek partján feküdtek majd kisebb-nagyobb gyarmatbirodalmakat alakítottak ki. De az említett ösztönző tényezők hiánya mellett is akadtak olyan magyar utazók és felfedezők, akik távoli országokat és népeket kerestek fel, s közülük

többen jelentékeny mértékben hozzájárultak távoli népek etnográfiai megismeréséhez. A magyar néprajz klasszikusai c. sorozatban megjelent két kötet az első teljességre törekvő szemléje a magyar utazóknak és egyben néprajzi felfedezőknak. A rövid életrajzok és méltatások mellett írásaikból vett szemelvények közlésére is vállalkozik a kötet. A 29 magyar utazó sorát a 16. századi diplomata, a Perzsia-utazó *Szalánkeméni Kakas István* nyitja meg és a nemrég elhunyt Szibéria-kutató *Diószegi Vilmos* zárja. Köztük számosan jó ismerősei a hazai olvasónak, mint például *Benyovszky Móric*, *Vámbéry Ármin* vagy *Teleki Sámuel*, a többségük azonban nem. Így a kétkötetes munka érdekes szemelvényeivel föl hívja a figyelmét azoknak, akiket érdekel a messzi népek kultúrája és földje, hol és kitől olvashatnak bővebben egy-egy országról és népének műveltségéről. A köteteket korabeli rajzok és más dokumentumok fényképei illusztrálják. A válogatás, az életrajzok és jegyzetek elkészítése Bodrogi Tibor, Boglár Lajos, Ecsedy Csaba, Hegyi Imre, Sándor István és Sárkány Mihály munkája.

K. L.

Mítosz és történelem.

Szerkesztette: Hoppál Mihály – Istvánovits Márton. MTA Néprajzi Kutató Csoport. Budapest, 1978. 401 l. (Előmunkálatok a Magyarország Néprajzához 3.)

Magyarországon ritkán jelenik meg előzetesen egy konferencia előadás-anyaga. A „Mítosz és történelem” című kötet a kivételek közé tartozik. Az MTA Néprajzi Kutató Csoport Folklor Osztályának évek óta rendszeressé vált tudományos ülésszakai közül az 1978. évi azonos című előre beküldött előadásainak szövegét tartalmazza a szervezők által szerkesztett gyűjtemény. (A konferencia ideje 1978. szeptember 27–29-e volt.)

A Néprajzi Kutató Csoport Folklor Osztálya által rendezett korábbi tudományos tanácskozásokat is jellemezte, hogy a készülő magyar néprajzi szintézis munkálatait kívánják előbbre vinni és tudatosan törekednek a tudományos kutatások, viták, véleménycserék kialakítására. Az 1978. évi tanácskozás interdiszciplináris jellege a korábbiaknál is fokozottabb volt. A szerzők között néprajzkutatókon, elsősorban folkloristákon kívül történészeket, nyelvészeket, régészeket, irodalomtörténészeket, sőt néhány olyan előadót is találunk, akik eredeti foglalkozásuk mellett külön érdeklődésből foglalkoznak a címben jelzett kérdésekkel. Mivel a negyvenkét szerző negyven tanulmánya több szakterületet, azon belül igen különböző tudományos iskolákat, módszertani elképzeléseket képvisel, a Hungarológiai Értesítőben adott terjedelem és lehetőség nem engedi meg a kötet részletes ismertetését és értékelését azon felül, hogy megjegyezzük, már önmagában a konferencia létrejötte is értékes kezdeményezésként vehető számba a magyar tudományos életben. A részletezés helyett alább tájékoztatásul felsoroljuk azt a hat nagy fejezetet, amelybe a szerkesztők besorolták a szerteágazó témájú előadásokat.

1. Mítosz és történelmi tudat
2. A klasszikus ókor mítoszaiból
3. Történelmi adalékok
4. Mítoszselemek a folklórban
5. Távoli népek mítoszai
6. Szöveg-rendszerek és mítosz-rekonstrukciók

Megjegyzésre méltó még, hogy a kötethez *Istvánovits Márton* írt rövid bevezetőt. Az előadók között a magyarországiak mellett néhány nem magyarországi is szerepel.

Végül az előadások angol összefoglalóit az MTA Néprajzi Kutató Csoport külön kötetben a konferencia lezajlása után kiadta *Mith and History* (Budapest, 1979) címmel.
K. L.

Nagy Olga: A táltos törvénye. Népmese és esztétikum.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 358 l.

Nagy Olga népmese gyűjtő munkásságának több mint három évtizede után elméleti művet alkotott: kötetbe foglalta véleményét a népmeséről. Folklor-esztétika, népmese-esztétika kevés íródott, Nagy Olga könyve ezek sorában is egyéninek, újszerűnek, merésznek tűnik.

Maga a mese gyűjtő tapasztalat és hangszalagon rögzített mesék indították el a kételkedés-láncolatot: vajon a szabadon csapongó, váratlan motívumkapcsolatokat, jelenre utaló epizódokat s más, szokatlan jelenségeket mutató mesék csupán a tehetséges, alkotó mesemondó produktumai vagy esetleg egyfajta közösségi tudatszintnek, társadalmi állapotnak a „mesedialektusát” jellemzik. Nagy Olga arra a megállapításra jutott, hogy a zárt közösségek hagyományörzőek, mesei stílusúak, meséik szerkezete zárt, szemben a nyitott, hagyománytól elszakadó közösségektől, amelyek stílusa ennek a nyitottságnak a jegeit mutatja.

A mese és hiedelem háttérének vizsgálata különböző archaikus közösségekben a mítikus és a mesei fantasztikum más-más állapotát mutatta. A szóbeliség, a színhagyomány működésének dinamikája is a kutatás tárgya lett. A mesei esztétikum jegei, sajátosságai tehát három tényezőben mutatkoznak meg: ezek a fantasztikum, a fantasztikum jelképes megnyilvánulása és ennek mozgása a szóbeliség feltételei között. Néhány gondolat a könyvből:

A polivalencia a mesei jelkép más-más értelmezését teszi lehetővé. A mesét szimbolikus volta tulajdonképpen időtállóvá s napjainkban éppen modernné minősíti. A mesei sztereotípiák; sajátos formakellékek, képszerűség, megszemélyesítés, átváltások, formulák. Ezt az élőbeszéd ellensúlyozza. A meséktől eddig eltagadott jelenségek, esztétikai kategóriák meglétét bizonyítja a szerző: ilyenek az improvizáció, a fenséges, az alantas, a tragikum és a komikum. Hosszasan és hatásosan bizonyítja az abszurd létezését mesei keretek között. Egyik legsikeresebb fejezete a könyvnek a tréfás meséről szóló.

Gazdag jegyzetanyag, irodalomjegyzék egészíti ki a kötetet.

Nagy Ilona

Népismereti Dolgozatok 1978.

Szerkesztette: Dr. Kós Károly, Dr. Faragó József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 253 l.

A romániai magyar néprajzi kutatásoknak nincs önálló publikációs fóruma. Többek közt ez a tény hívta létre a Népismereti Dolgozatokat, amely fölfogható évkönyvként és folyóiratként is, hiszen az 1976-ban megjelent előző kötetet most azonos címmel és hasonló tartalommal, kialakult arccal követi az újabb. Célja, hogy ne csak a néprajz „hivatásos” szakemberei, hanem „önkéntes” munkásai is közlési lehetőséghez jussanak. A két, idézőjelbe tett csoport között különben nem mindig éles a választóvonal, Erdélyben még inkább nem az, így a kötet huszonegy

tanulmányának szerzői különfajta értelmiségi pályákról verbuválódtak, elsősorban tanítók és tanárok.

A rövid leíró-anyagközlő dolgozatok a következő nagyobb témacsoportokba sorolhatók: növény- és erdőismeret, kihalt mesterségek, társasélet. Mellettük teret kap néhány más kérdés is, pl. a vásárok, a viselet, a balladaéneklés. A népismeret klasszikus modorát képviselik, szemléletük a magyar néprajzban hatvan-nyolcvan esztendeje megszokottal azonos. Szakirodalmi újdonságuk – a fórum biztosításán és az utánpótlás nevelésén túl – elsősorban az, hogy nagyobb részük kevésbé ismert vidékekről, kevésbé ismert adatokat közöl (pl. Lápos menti szénégetés, korondi sósvíz-használat, Nagyenyed vidéki szőlőművelés stb). Külön említésre méltó a moldvai Szabófalva jogszokásairól szóló írás, amelyben olyan archaikus szokásokról olvashatunk, mint a tolvajok nyilvános megszégyenítése vagy a középkori kegyetlenséget idéző megkövezés. A kötetet tárgyhöz illően számos rajz és fénykép illusztrálja.

K. L.

Néprajzi tárgyú disszertációk (szakdolgozatok, doktori, kandidátusi és tudományok doktora értekezések) bibliográfiája 1945–1978.

Összeállította: Illés Zsuzsa. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1978. 84 l. (Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 4.)

A disszertációk túlnyomó többsége sosem lát napvilágot, pedig értékes kutatási adatokat és eredményeket tartalmaznak. Ezért közreadott bibliográfiájuk régi hiányt pótol. A címben felsorolt disszertációk és szakdolgozatok mellett a 630 tételből álló jegyzék tartalmazza a tudományos kéziratként számontartott egyetemi diákköri dolgozatokat is. A négy egyetemi tanszék adattárán kívül a szerző földolgozta az MTA könyvtára kéziratárának anyagát is.

K. L.

Nógrádi balladák.

Gyűjtötte: Nagy Zoltán. Balassagyarmat, é.n. (1978.) 150 l.

A kötet gyűjtője a bevezető sorok szerint 1976-ban kapott ösztönzést a balladakutatásra Vargyas Lajos kétkötetes nagy munkája olvastán (*A magyar népballada és Európa*. Budapest, 1976). Munkáját rövid idő alatt siker koronázta. Elsősorban a Karancs vidékén és a szomszédos nógrádi tájakon vett magnetofonszalagra balladákat, melyekből kilencvennyolcat közöl a kötetben. A szövegeket dallamok kísérik. A közlés a következő csoportosításban történt: középkori balladák, vásári balladák, betyárballadák, új balladák, rabénekek. A kötetben sok a töredékes szöveg és más hasonló korunkbeli balladagyűjteményhez hasonlóan elsősorban az újabb balladarétegek vannak benne túlsúlyban. Akad azonban néhány szép régi darab is, pl. *a fia rabolta anyja és a törökkel megszökött lány*, amelyek nemcsak ma, de már korábban is ritkaságszámba mentek. A rövid bevezető – Vargyas Lajos kutatásai nyomán – a kötetben közreadott főbb balladatípusokat ismerteti. Szívesen olvastunk volna többet a gyűjtés körülményeiről, a nógrádi folklór mai állapotáról, a balladatudás és éneklés jellegzetességeiről is. A szövegek után az adatközlő balladaénekesek névsorát és a dallammutatót találja az olvasó.

K. L.

Petercsák Tivadar: Hegyköz.

Kiadja a Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1978. 116 l. (Borsodi kismonográfiák 6.)

Az abaúji Hegyköz a mai Magyarország északkeleti csücskében fekszik. Nagyobb városoktól és közlekedési utaktól viszonylag távol eső vidék, amely a legutóbbi időkhöz elzárta magát és számos néprajzi archaikumot őrzött meg. Magyar és kisebb részben szlovák valamint ruszin (ukrán) lakosságának régtől fogva a földművelés és hozzákapcsolódva az erdő használatai, továbbá az állattartás jelentették a fő foglalkozási ágazatokat. A szerző a Hegyköz fogalmát kissé tágabban értelmezi, mint az eddigi szakirodalom. Beleérti a szomszédos nyugati és déli falvakat is. Ezek népe hasonló életmódot folytatott, mint a hegyköziek, de speciális munkákkal és háziiparokkal (drótosság, fuvarozás stb) is foglalkoztak jövedelemkiegészítésként. A kismonográfia áttekinti a vidék népi kultúrájának – a folklór kivételével – minden fontos területét: erdei munkák, gazdálkodás, vándoriparosság, építkezés, lakáskultúra, kendermunka, népviselet, szokások. A kötetet németnyelvű összefoglaló és irodalomjegyzék zárja, ötvenöt fénykép illusztrálja.

K. L.

Platty György – Rónai Béla: Népművészet.

Tanárképző főiskolai tankönyvek. Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. 271 l.

Néprajzi tankönyv magyar nyelven mindeddig igen kevés látott napvilágot. Középszintű iskoláiról csupán egyről tudunk (Balassa Iván, 1947), egyetemi jegyzet is csak néhány jelent meg nyomtatásban, főiskolások számára pedig először a Platty–Rónai szerzőpáros készített néprajzi összefoglalást. Az egyik szerző – tudomásunk szerint – rajzpedagógus, a másik nyelvész, akinek néhány folklórpublikációja is megjelent korábban. Szándékaik tisztaságában és abban, hogy a legjobbra törekedtek, nincs jogunk kételkedni, mégis a szakmabeli kénytelen szöveg tenni, hogy hasznos és illő lett volna néprajzi kutatókat fölkeríteni az első főiskolai tankönyv megírására. A néprajzot egy kissé úgy tekinti a magyarországi közvélemény, mint olyan tudományt, amelyhez sokan értenek, a vele való foglalkozást viszonylag könnyen el lehet sajátítani. Néhány évtizeddel ezelőtt valóban így is volt, de azóta a néprajzot egyetemi tanterveken oktatják, diplomát lehet néprajzszakon szerezni, s ma már a néprajzkutatók túlnyomó többsége speciális szakképzettségű. Az eset fonáksága akkor tűnik föl igazán, ha megfordítjuk a tételt, mit szólnának a rajzpedagógusok vagy a nyelvészek, ha etnográfusok és folkloristák írnának számukra főiskolai tankönyvet.

A tényen az sem változtat, hogy a lektorok között találjuk a magyar néprajz legidősebb nemzedékének két jeles tagját, *Sándor Istvánt* és *Lükő Gábort*. A könyv ugyanis csak részben tartalmazza a mai magyar néprajz vonatkozó kutatási eredményeit. A felelősség pedig igen nagy, mert a tetszetős kiállítású kötetet tízezer példányban nagyon gyorsan szétkapkodta a néprajz iránt érdeklődő nagyközönség. Bár hangsúlyozottan rajzszerkesztés számára készült, valóban tanulsággal forgathatják mások is. Mintegy négyszáz felvétel – jórészt Platty György képei – illusztrálják, köztük számos színes nyomatú is van. A bevezető fejezetek a népművészet mibenlétéről, gyökereiről, a primitív és a magas művészethez való viszonyáról, jelrendszeréről, jelenéről és jövőjéről szólnak. Eppen ezek azok a részek, amelyek a legtöbb szakmai vitát kiválthatják, különösen a magyar népművészet szimbólumairól (40–52. o.), valamint a népművészet jelenéről (53–64. o.) szólók.

A kötet nagyobb része „tárlatvezető kalauz”. Fényképekkel illusztrált tárgy-

magyarázatok sorozata, amelyek segítséget nyújtanak a rajzszakos tanároknak a népművészeti tárgyak esztétikai nevelésben való fölhasználásához. Erénye a könyvnek, hogy nemcsak magyar – bár a törzsanyagot természetsszerűleg a magyar népművészet szolgáltatja – néprajzzal, hanem más népekével is foglalkozik. Kitekint a magas kultúrák és az ún. primitív művészet egy-egy alkotására is. A tárgymagyarázatokat és bemutatásokat bizonyos rendbe szerkesztették a szerzők. A tematikai sor az építkezéstől, településtől, a bútoron, faragáson és más anyagok megmunkálásán keresztül a vas- és fémművességig terjed. Talán csak a szakrális vonatkozású tárgyak bemutatását hiányoljuk kissé, bár teljesen ezek sem maradtak ki. Végül a népművészet pedagógiájáról olvashatók hasznos sorok. A kötetet bő tájékoztató irodalomjegyzék zárja.

Kósa László

Pogány Péter: A magyar ponyva tüköre.
Magyar Helikon, 1978. 411 l.

A hazai folklorisztika számos fontos területet vizsgált és vizsgál, de viszonylag keveset foglalkozott mind ez ideig a szájhagyomány és az írásbeliség kapcsolatával. Másfelől a magyar művelődéstörténetnek eléggé elhanyagolt területe a korábbi századok tömegolvasmányainak világa, azaz mit olvastak az emberek szépirodalom kívül, milyen nyomtatványok alakították, gazdagították a világról vallott nézeteiket és ismereteiket. Pogány Péter könyve ezeket a hiányokat igyekszik pótolni, „(. . .) egyik célja, hogy a ponyva képzetét megtisztítsa a huszadik századi „rárakódásoktól”. Másik: hogy népet pallérozó, áldozatos munkájuk jellemző darabjaiból emlékcsoport kössön az ötszáz éves magyar tipográfia és hazai könyvesség ma már ismeretlen vagy alig ismert érdemes munkásainak” írja a szerző. „Végül: szeretnénk azt is érzékeltetni, hogy tükröződik egymásban folklór és ponyvairodalom” (10–11. o.).

Pogány Péter könyve sajátos jelenség és alkotás a hazai könyvkiadásban. Személyes hangvételű monográfia a ponyvairodalomról, amely elejétől végéig úgy szólítja meg olvasóját, abban a modorban cseveg vele, mint hajdan a ponyvanyomtatványok szerzői és nyomtatói egykori olvasóikhoz. Pogány Péter számtalan oldalról közeledik tárgyához, mindig új és új érdekességeket és tanulságokat mutat föl, s így könyve épp oly gazdag, mint amilyen sokszínű, bőséges és érdekesítő maga a ponyvairodalom, az aprónyomtatványok világa.

A számos kisebb fejezetet két nagy egységbe gyűjtő szerző a könyv első felében a ponyva-műfajokat és a tematikát veszi számba: népköltészet, műköltészet, magyar és világirodalom, történelem, vallás, napi hírek, büntények, tréfák, fantasztikus történetek köréből vették tárgyukat az olcsó füzetek. Voltaképp az egész föl-fogható világot közvetítették a korabeli olvasóközönség legszélesebb rétegének. Pogány Péter visszatekint a ponyva „őskorára”, a könyvnyomtatás felfedezése utáni időszak első aprónyomtatványaira, s a könyv számos alfejezetében utal egy-egy történet elődjére, érdeklődési köre azonban a ponyvairodalom magyarországi virágkorára, a 18. század végétől a 19. sz. utolsó harmadáig húzódó időszakra tapad elsősorban. Nagy anyagismeretre vall, hogy minduntalan föl hívja a figyelmet egy-egy történet, motívum, toposz korábbi előfordulásaira, nem egyszer idegen nyelvű változataira, sőt olykor utóéletére is. A folklórral való párhuzamok és a bizonyosnak látszó kapcsolatok pedig a szájhagyomány életének legjellemzőbb mozzanatait hozzák az olvasó elé.

Már a könyv első nagy fejezete is sokszor foglalkozik a ponyva életével, íróival, terjesztőivel, rendszeresen azonban a másik nagy fejezet veszi számba ezeket a kér-

déseket, amire a következő alcím is utal: „A vásári ponyva szociológiája és természetrajza”. Mindenek előtt a magyar írók ponyván megjelent műveiről olvasható összegzés, azután arról, miként vélekedtek erről az olcsó, népszerű könyvformáról. Külön terjedelmes rész foglalkozik a nyomdákkal, nyomdászokkal, szerzőkkel, a cenzúrával, majd magának a ponyvairodalomnak a külső formai sajátásaival, olyan nem elhanyagolható kérdésekkel is, mint a címadás, sajtóhibák, illusztrációk, végül a terjesztés menete, mesterfogásai. Búcsúzóul a „műfaj” utóéletéről, a kérdés kutatás-történetéről is olvasható néhány rövidebb alfejezet.

A kötet végén terjedelmes bibliográfia tájékoztatja az érdeklődőt arról a szakirodalomról, amit a szerző fölhasznált könyve megírásához. Kétségtelen némi csalódást kelt, hogy hiányzik mellőle legalább azoknak a ponyvafüzeteknek a listája, amelyekről a szövegben szó esik. Igaz, Pogány Péter műve, bár nagyszámú szakirodalmi hivatkozás található benne, és lépten-nyomon, lapról lapra érződik mögötte a filológiai aprómunka, nem filológiai mű. Nem pótolja a majdan elkészítendő ponyvakatalógust, amire a magyar folklorisztikának bizonyára szüksége van.

A gazdag tartalomhoz méltón illik a szép kiállítás. A kötet lapjainak széles tükrén és a szöveg közt 194 ponyvanyomtatványról kicsinyített vagy eredeti nagyságú fakszimile látható. Sőt egy füzet teljes terjedelmében belekerült a kötetbe, a lapok közé fűzték a hasonmását.

Kósa László

Polner Zoltán: Föld szülte fáját. Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok. Szeged, 1978. 320 l. (Szeged múltjából I.)

Polner Zoltán könyve bevezetőjében írja magáról: „... nem vagyok folklorista, hanem csak a népköltészet iránt szenvedélyesen érdeklődő írástudó.” Munkája mégsem nélkülözi a filológiai ismereteket, s mint költő, a népi hitvilág és a költészet sajátos összhangját, egy különös világrend esztétikumát fedeztetni fel az olvasóval.

Ráolvasások, archaikus népi imák, legendaballadák, köszöntők, Krisztus-legendák gyűjteménye a kötet, ötvenegy Szeged környéki faluból, a szerző és munkatársai gyűjtésében.

A bevezető tanulmány egyik fejezetének címe: „Milyenek látom az imalírárt?” Polner az imalírárt látomásos költészetnek tartja: párhuzamosan elemzi az imádságok és „A mennybevitt leány” balladájának kezdő látomásképeit. Ezt az „eleven fényű, belső robbanású” költészetet kutatja, de nem elvontan: a poéta és az „imádkozó kis öreg szüléket” jól ismerő gyűjtő szemével. Az imák csoportosításában Erdélyi Zsuzsanna *Hegyet hágék, lőtőt lépék* című könyvében közölt felosztást követte, a ráolvasásokat Pócs Éva cikkei alapján rendezte. A szövegek gondozásában nagy pontosságra törekedett, a nyelvjárás sajátosságait, még a változás állapotát is rögzítette. Változatok esetében csak a főszöveghez képest eltérő sorokat közölte, teljes apparátussal. A több, mint tíz év gyűjtőmunkájából készült válogatás százötvennyolc szövegből áll, ehhez kapcsolódnak – számozás nélkül – az egyes ráolvasásokkal rokon témájú, vagy a ráolvasás alkalmazását elbeszélő hiedelemmondák, valamint a szövegváltozatok. *Andruskó Károly* illusztrációiban fába metszette, amit ebből a félig pogány, félig keresztény, különös hitvilágból a mai ember érzékelhet és itt-ott még el is fogadhat.

Nagy Ilona

Ráduly János: A vitzündér leánya. Kis-Küküllő menti népmesék.
Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár–Napoca, 1978. 201 l.

A Székelyföld népköltészetükről nevezetes községei között előkelő helyet foglal el a marosszéki Kibéd, ahonnan a kötetben közölt ötvenkét magyar népmese származik. Dallamaiból számosat lejegyzett a helység szülőtte, a magyar népzene kutatás úttörője, *Seprődi János* (1874–1923). *Bartók Béla* korai népdalgyűjtéseivel kapcsolódik a községhez. Itt tanított *Ósz János* (1863–1941), a neves székely népmese-gyűjtő. Utóbb kisebb folklórgyűjtések után Ráduly János kutatásainak színtere Kibéd. Korábbi meseközlések és egy értékes balladakötet publikációja után, most önálló népmese-kötettel jelentkezik. A községben napjainkban is él a mesemondás szokása, különösen a magyarajkú cigánylakosság körében, akiktől a most közreadott mesekincs nagyobb része származik. Külső kiállítását tekintve Ráduly János gyűjteménye ifjúsági kiadványnak készült, mindössze egy rövid, a munka körülményeiről és az adatközlőkről szóló utószó és szómagyarázat kíséri, teljességre törekvő szövegközlése azonban tudományos folklórvizsgálatok számára is alkalmassá teszi.

K. L.

Sándorfalva története és népelete.

Szerkesztette: id. Juhász Antal. Kiadja Sándorfalva Nagyközség Tanácsa, 1978. 471 l.

A magyarországi helytörténeti monográfiák általános mintáját követi a Szegedtől északra fekvő Sándorfalva alapításának századik évfordulójára készített kötet, a történeti részhez néprajzi fejezetek kapcsolódnak. A valamivel terjedelmesebb történeti részt a szerkesztő, id. Juhász Antal, a néprajzit fia, Juhász Antal írta. Részfejezetek szerzőiként működtek közre: *Szelesi Zoltán* (Művészet, művészet Sándorfalván), *Martin György* és *Felföldi László* (táncélet, néptánc). A község földrajzi neveinek alapos földolgozását szintén Juhász Antal végezte el.

Sándorfalva keletkezése szorosan összefügg a szegedi nagyárvízzel (1879). A közei ugyancsak elpusztult Algyő lakosaival telepítette az új községet a környék nagybirtokosa, a Pallavicini-család. A történeti fejezetek gondosan számbaveszik az elmúlt egy évszázad történetét. Szinte mindegyik fejezet néprajzi érdekű is. Tanulságos, honnan verbuválódtak a telepések: többségük a szegedi nagytájról és Algyőről származott, de az ország távoli sarkaiból is kerültek ide vállalkozó szellemű emberek. A mezőgazdasági viszonyok bemutatása, a művelődési élet (egyletek, iskolázás, műkedvelés), a kézműipar helyzete és fejlődése mind olyan problémaköröket tárgyalnak, amelyek nélkül a néprajzi fejezetek megértése hiányos volna. Ugyanez fordítva is érvényes: a néprajzi fejezetek szorosan alátámasztják a történetieket. A népelet bemutatása nem követi a hagyományos magyarországi tematikát, hanem attól sok tekintetben elszakadva tárgyalja anyagát a következő fejezetcímek alatt: termelő tevékenység; életmód; a társasélet formái; a természet törvényszerűségeiről alkotott ismeretek; a falu társadalmi és kapcsolata környezetével. A kötetet történeti dokumentumokat és statisztikákat valamint néprajzi gyűjtést tartalmazó adattár egészíti ki. Figyelemre méltó igen gazdag fényképes illusztrációs anyaga.

K. L.

Szabolcs-Szatmár megye néprajzi bibliográfiája.

Összeállította: Páll István. Honismereti Kutatások Szabolcsban VI. Jósa András Múzeum Kiadványai 12. Nyíregyháza, 1978. 155 l.

Egy korábbi bibliográfiai kiadványt folytatva a kötet az 1966. január 1-e és 1977. december 31-e között megjelent a mai Szabolcs-Szatmár megye területére vonatkozó néprajzi könyvészetet tartalmazza. Beosztása az országos néprajzi bibliográfiák csoportosítását követi, csupán néhány témakörnél tér el a helyi anyag sajátosságait figyelembe véve. Sorszámozása 1-től 1225-ig terjed. Név- és földrajzi mutató zárja.

K. L.

Szatmári népballadák.

Munkatársaival gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Bura László. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 242 l.

Száznegyvenegy balladát tartalmaz Bura László kötete olyan vidékről, amelynek népköltészetét alig gyűjtötték folkloristák. A szatmári kistájak, Szamoshat, Turhát, Avas, Bükkalja, Érmellék, Krasznaköz, Nyírköz, külső Szilágyság negyven falujában járt Bura László munkatársaival, s a népköltészet egyik kihalóban levő műfaját, a balladát kutatták fel és vették magánosulagra.

A kötetben 54 ballada dallammal, 86 dallam nélkül szerepel, ez utóbbiak közül 27 balladának a jegyzetekben közölték a dallamát. Valamennyi dallamot és valamennyi lejegyzett, lekottázott, de közöletlen balladát (számuk 366!) a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Társadalomtudományi Központja Etnográfiai és Folklór Osztályának archívumában helyezték el a gyűjtők. Ezek jegyzékét adatokkal és leltári számmal együtt ugyancsak közzétették a kötetben. *Bura László* előszavában összefoglalta a gyűjtés során szerzett tapasztalatait, észrevételeit.

1. A falvakban igénylik az emberek, hogy hagyományos kultúrájukat megismerjék. A közösségi munkaalkalmak ennek a kultúrának bizonyos elemeit továbbéltetik.

2. A gyűjtött hatalmas anyag (60 típusba sorolt több mint 500 változat) azt mutatja, hogy a vidéken még él a népköltészet.

3. Az egymáshoz igen közel eső kistájak költészete, mondjuk inkább, balladaismerete, jelentősen eltérhet.

4. Egészen új motívumok is felbukkannak (pl. a Fehér Anna balladájának magyarországi változatában Annának fia születik, a börtöngazdát utoléri az átok, Annától bocsánatért könyörög, de ő megtagadja).

5. Más tájak balladáitól a szatmári balladák csak a különböző típusok változatainak mennyiségében különböznek.

6. A balladaénekesek korcsoportok és nemek szerinti megoszlását is vizsgálta a gyűjtő. Megállapítja, hogy a fiatalabb korúak esetében a nők aránya megnövekedett, míg az idősebbek között egyenlő arányban voltak a férfiak és a nők. Bizonyos balladák, főleg betyárballadák a férfiak, mások kizárólag a nők szájából hangzanak el.

7. A balladák legnagyobb számban a peremvidékeken, a szomszédkapcsolatoktól elzártabb településeken kerültek elő.

A gyűjtemény balladáit az *Ortutay Gyula-Kriza Ildikó: Magyar népballadák* (Bp. 1968) c. kötet alapján sorolta Bura László típusokba, a típuscímeket *Vargyas Lajos: A magyar népballada és Európa* (Bp. 1976) alapján módosította.

A már említett változatok jegyzékén kívül az egyes változatokra vonatkozó

jegyzetek (ezek elsősorban a balladák helyi életére ill. az új balladák keletkezésére, valamint a dallamra vonatkoznak), továbbá típus, zenei és helynévmutató, a gyűjtők és énekesek betűrendes mutatója, valamint a kezdősorok mutatója egészíti ki a kötetet.

Nagy Ilona

Szigetvár-vidéki fehérhímzések.

A textílek gyűjtője: Komlói Sándorné és Nagy Imréné. A bevezető tanulmányt írta és a mintalapokat összeállította: Komlói Sándorné. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, é.n. (1978), 16 l. + 38 tábla.

A dunántúli fehérhímzések sorába tartozó Szigetvár környéki fehérhímzéseket alig néhány esztendeje fedezték fel a népművészet rejtett alkotásai iránt érdeklődő önkéntes néprajzi gyűjtők. 1970-ben találták meg az első szép darabokat, majd a következő néhány esztendőben mintegy félszázra gyarapították a gyűjteményt. Ennek legpompásabb példányait adja közre a kiadvány. A fehér hímzéses fejrevaló kendők, nyakbavaló kendők, jegykendők, zsoltárkendők, női és férfi ingek a Szigetvár-vidéki református magyar falvak viseletéhez tartoztak a múlt század második felében, és az 1900-as évek legelejéig voltak divatban. Ezután visszaszorultak az ünnepi viseletből a gyászviseletbe és az idősebb asszonyok ruhatárába. A kézimunkák díszítményeire a szabadrajzú növényi elemekből álló formák jellemzőek.

A rövid bevezető írást a bemutatott hímzések részletes, egyenkénti leírása követi.

K. L.

Szól a rigó kiskorában.

Népi mondókák, gyermekjátékok. Gágyor József néprajzi gyűjtése a galántai járásból. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1978. 101 l.

Ez az apró gyermekeknek készült, színesen illusztrált kötet több szempontból érdemel figyelmet. Először azért, mert a galántai járás folklóriját *Kodály Zoltán* úttörő századeleji gyűjtéséből, majd *Bakos József Mátysúföldi gyermekjátékok* című kötetéből (Bp., 1954) korábról ismerjük. Így az újabban közreadott folklóranyag részint kiegészíti azt, részint az időbeli összehasonlítást teszi lehetővé. Másodsorban foglalkoznunk kell a könyvecskével, mert a szlovákiai magyar népköltészet újabb publikációi igen kisszámúak. Végül külön értéke a kiadványnak, hogy dallamokat is közöl. A szövegeket a szerkesztés három csoportra osztotta. „A baba világa”-ban a legkisebb gyerekeknek szóló versikék találhatók, pl. altatók, tapsoltatók, csipkedők stb. „Az udvar világa”-ban a háziállatokkal, „a természet világa”-ban a nappal, rovarokkal, énekes madarakkal kapcsolatos mondókák, végül „a gyermek világa”-ban a kiszámolók és tanító rigmusok kaptak helyet. Gágyor József kis kötete egy sokszorososan nagyobb kéziratos gyűjteményből való, amely remélhetőleg szintén napvilágot lát a pozsonyi kiadónál.

K. L.

Takács Lajos: A Kis-Balaton és környéke.

Somogyi Almanach 27–29. szám. Kaposvár, 1978. 207 l.

A hazai környezetvédelem egyik legnagyobb hazai gondjának, a Balaton tisztaságának közismerten egyik kulcsproblémája a tó délnyugati végéhez csatlakozó egykori mocsárvilág, a Kis-Balaton. Amennyire ismert a napi publicisztikából a terület jelene, annyira elhanyagolt volt mind ez idáig múltjának kutatása. Takács Lajos történeti néprajzi monográfiája ezt a feladatot végezte el az elmúlt 200–250 esztendő viszonylatában. A több éven át folytatott néprajzi terepmunka adatait, amelyek az élő emlékezetből származva a múlt század végéig nyúltak vissza, levéltári kutatásokkal állította párhuzamba. A két forráscsoport pontos találkoztatásából kibontakozott az egykori vizes terület érintetlen valóságának képe, majd a felszámolás szakasza.

A Kis-Balaton mocsárvilága, helyi nevén a *berek* korántsem volt az a vad és járhatatlan, semmire sem hasznosítható terület, mint a kései visszatekintők némelyike ma gondolja, hanem olyan dús vegetáció, amely változatos növény- és állatállományával sokrétű hasznot biztosított a körülötte lakó embereknek. Takács Lajos előjáróban magát a lápot, annak fekvését mutatja be, majd számbaveszi a lápban való közlekedés eszközeit és lehetőségeit. Ezután kerülnek sorra a hasznosítás különböző ágazatai, amelyek elsősorban a növényi és állati gyűjtögetés, a zsákmányolás körébe tartoznak: halászat, rákászat, vadászat, madarászat, legeltetés, nád- és sásgyűjtés, vesszőkitermelés, faizás. Kétségtelen nagy jelentősége volt a berki legeltetésnek a vizes altalajú környékbeli erdőségekben és a réteken egyaránt. A tanulmány nemcsak a legeltetés módozatait és lefolyását, hanem a pásztorok életmódját is ismerteti. A vidék községei különböző – elsősorban Széchenyi – uradalmak jobbágjai voltak. Gazdasági lehetőségeiket szinte minden területen erőteljesen meghatározta a nagybirtok. A 18. század elején még viszonylagosan nagyobb volt a lehetősége a paraszti földterület irtásokkal való gyarapításának, de hamarosan súlyosbodtak a jobbágvi terhek és a korszerűbb gazdálkodásra törekvő uradalmak egyre nagyobb mértékben kezdték gyarapítani allódiumaikat. A 18. század végétől, az árutermelés fokozatos fellendülésével párhuzamosan különösen szembetűnő, mint szorultak ki a jobbágyság a környék erdőségeinek hasznosításából. Ez a folyamat azonban azt eredményezte, hogy az addiginál inkább rákényszerültek a láp kínálta gazdasági lehetőségek kihasználására. Takács Lajos bemutatja, hogy ez a váltás a faizás, vesszőszedés, nád- és sásvágás módozatait hogyan befolyásolta. Az utolsó előtti fejezet a hazai szakirodalomban eddig szinte teljesen ismeretlen kérdéskört, a lápi irtást vizsgálja, különösen erősen támaszkodva a recens néprajzi adatgyűjtésre. Végül néhány terminológiai kérdés tárgyalásával zárul a könyv, amely nagy fehér foltot tüntet el az eddig alig ismert dunántúli lápi élet bemutatásával a hazai néprajzi térképről. A magyarul nem tudók a kötet függelékeként olvasható angol nyelvű összefoglalóból tájékozódhatnak a legfontosabb eredményekről. A kötetet a szerző 31 eredeti néprajzi felvétele illusztrálja.

Kósa László

Tiszából a Dunába folyik a víz. Egy népdalvetélkedő dalaiból.

Összeállította, az előszót és a jegyzeteket írta: Bodor Anikó. Zenta, 1978. 298 l.

A jugoszláviai magyarság körében végzett folklórgyűjtések az 1960-as évek végéig néhány kivételtől eltekintve esetlegesek és szórványosak voltak. Ezek közé a kivételek közé tartozott az a néhány zentai értelmiségi, aki amatőrként kezdve munkáját

a színvonalas népköltészeti és népzenei gyűjtés fokára emelkedett a közel három-évtizedes munkálkodás során. Az a népdalvetélkedő, amely a kötettel azonos címen 1971-ben és 1972-ben zajlott le, szintén az ő kezdeményezésük volt, maguk szervezték és bonyolították le. A vetélkedőkre elsősorban Zentáról és környékéről, a Kelet- Északkelet-Bácskából jelentkeztek önkéntes alapon a résztvevők, de akadtak közöttük Nyugat-Bácskából és a szomszédos bánsági részről valók is. A vetélkedő elődöntőin és döntőin elhangzott zenei anyag, mintegy ezer dallam egészében tükrözi a vidék daltudását, és azt, hogy mit tartanak ma dalolóik népdalnak. Nagyrésze műdal, illetőleg a műdal erős hatását magán viselő dallam. Ezek közül válogatta ki a szerkesztő a közreadott százötvenkettőt. Igyekezett olyan anyagot publikálni, amely hagyományos folklórkincsként él a vajdasági magyarok közt, nem inspirálta éneklésüket a rádió és a televízió sem, és nem az iskolában tanulták. A vetélkedők anyagának egy része, a balladák és pásztordalok korábban napvilágot láttak. Ez a kötet a lírai dalokra korlátozódik.

Bodor Anikó szerkesztési munkájának eredménye nem csupán egy a nagyközönség által is forgatható daloskönyv, hanem egyszerre szakszerű népzenei kiadvány is. A dalokat *Járdányi Pál* népdaltipológiai rendjébe sorakoztatja. Előszavában részletesen ismerteti szempontjait és a gyűjtés lefolyását. Jegyzetanyagában aprólékos összehasonlítást végez. Ezt zárlatmutatóval egészíti ki. Közli az énekesek listáját is. Ő volt az, aki a lejegyzés nagyobb részét is elvégezte. Rajta kívül még *Bodor Géza*, *Burány Béla* és *Tripolsky Géza* gyűjtötték a dalokat.

K. L.

Újváry Zoltán: A temetés paródiája.

Temetés és halál a népi játékokban. (Studia Folkloristica et Ethnographica 1.) A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadványa. Debrecen, 1978. 259 l.

Nagy hagyományú dramatikus szokás variánsait vizsgálja meg Újváry Zoltán, melyről az eddigi szakirodalom csak röviden vagy töredékesen emlékezett meg. „Olyan szokáskör feltárása volt a cél, amelyet a halál, a halott, illetőleg a temetés gondolata, illetőleg megjelenítése kapcsol össze” – írja a szerző.

A kötet nagyobb részben anyagközlés irodalmi és recens példák alapján. Közli a 18. század óta ponyvanyomtatványokon megjelenő „cigányprédikációk” variánsait is, melyek a temetési paródiák búcsúztatóinak nem egyszer előképei lehettek. Az anyagközlésnél arra törekedett, hogy megmutassa azokat az összefüggéseket „amelyek a halottas játékokat a néphagyomány hasonló, a halállal, megöléssel, elpusztítással, parodizálással, obszcenitással stb. kapcsolatos szokáscselekvéseivel, hiedelmeivel érintkezésbe hozza.”

A szerző két egymástól elkülöníthető típuscsoportot határol el: az „A” típuscsoport variánsai az ún. prédikációs temetési paródiák, melyeket általában a lakodalmakban adtak elő, s elterjedési területe főként az alföldi református falvakban mutatható ki. A Dunántúlon csak szórványosan tűnik elő, s ott is a protestánsoknál. A másik „B” típuscsoport variánsai az ún. felvonulós halottas játékok, melyeknek a farsang a fő ideje, s párhuzamai a hazai németeknél, a szomszédos szlovákoknál és osztrákoknál is megtalálhatók.

Újváry Zoltán elsősorban a Kárpát-medence hagyományaira fordította a figyelmét, s e tekintetben is a párhuzamokat és nem a kapcsolatokat hangsúlyozta,

mert úgy véli: „A magyar temetési paródiák szép példái az autochton fejlődésű népi színjátékoknak.”

Az elterjedési terület és a kapcsolatok vizsgálatában fontos szempontnak tartja a játsszási alkalmak kérdését.

Az anyag és a párhuzamok bemutatását részletes elemzés követi, melyben olyan kérdésekre keres a szerző választ, mint: szereplők, kellékek, színhely, játsszási alkalmak, melyek alapján az „A” és „B” típuscsoport elhatárolható.

Részletkérdésekkel kapcsolatban is állást foglal, melyeknek nagy nemzetközi irodalmára is utal: pl. halottas tánc, haláltánc, fallosz, szexualitás, obszcenitás összefüggései.

A téma jelentőségére utalnak a szerző alábbi szavai, melyekkel könyvét zárja: „A funkcionális elemzések jól mutatták, hogy a halottas játékok a népi dráma azon rétegéhez tartoznak, amelyek hajdani kultuszok, rítusok, mágikus cselekvések motívumait és a kezdetleges színjátszás elemeit őrizve különböző korok műveltségének emlékeit közvetítik számunkra.”

Tátrai Zsuzsanna

Változó valóság.

Szociográfiai tanulmányok. Szerkesztette: Imreh István. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 286 l.

Bár az alcím szociográfiára utal, mégis foglalkozunk a Hungarológiai Értesítőben ezzel a kötettel, mert tanulmányainak többsége érintkezik a néprajzban jelenkutatásnak nevezett területtel.

Imreh István bevezető tanulmánya tudománytörténeti szemlélet tart az erdélyi magyar hon- és népismeret felett. A kötet írásai a múlthoz viszonyítanak, de egytől egyig a jelenről szólnak. „Mi történik népünkkel, hová telepszik, és a lakóhelyét, foglalkozását megváltoztatva, hogyan fordul el a hagyományoktól, művelődési, magatartási rendszertől, miként szakad ki az őt hajdan oly szoros pántokkal magába záró falu közösségéből?” (16. o.) A szerkesztő szerényen szociográfiáknak nevezi a kötet tartalmát, pedig a közreadott írásoknak legalább fele több ennél, rendszeres szociológiai tanulmány. Minden szerző igyekszik összefüggő adatsorokkal, tárgyilagosan föltárni a valóságot. Általában nem élnek a szociográfiára jellemző szépirodalmi vagy publicisztikai eszközökkel. Jelenleg nincs még egy kiadvány, amelyből ennyire rétegzett és részletes képet kap az érdeklődő a romániai magyarok mai életéről. Pedig „(. . .) hosszú-hosszú évtizedek óta ez az *első magyar nyelvű szociográfiai kötet*, amelyhez olvasókat toborzunk. Lemaradásunk bántó, és tudományosságunk annál is inkább elmarasztalható, mert világszerte megnövekedett a szociológiai érdeklődés (. . .) *beismerjük: mi alig-alig észrevehetően élünk a számunkra is felkínálkozó lehetőségekkel.*” (5–6. o.).

A tanulmányok egybehangzó tanulsága szerint az erdélyi magyar falu jelenlegi legizgatóbb problémája a demográfiai helyzet alakulása. A tizenhárom tanulmányból három közvetlenül ezt a kérdést tárgyalja. További ötben olvashatunk vonatkozó adatsorokat vagy kisebb közléseket. A ma már „klasszikusan” egykéző területként számontartott Kalotaszeggel ketten is foglalkoznak. *Keszi Harmath Sándor* nagy statisztikai apparátussal demográfusként közelít a tárgyhoz. *Vasas Samu* a vidéket jól ismerő értelmiségi szociográfiai és néprajzi tapasztalatait rögzíti: miként alakul a családok mindennapi élete, főként erkölce. *Vetési László* egy délerdélyi szórványfalu, Magyarbükös párválasztási mobilitását vizsgálta. Eredménye az, hogy a bükösiek szilárdan

őrzik etnikai egységüket. *Kósa-Szánthó Vilma* Sepsiszentgyörgy új lakónegyedében a családtervezés alakulásával foglalkozott.

A másik központi téma a társadalmi mobilitás. Igaz, csupán egyetlen tanulmány választotta kizárólagos tárgyául, *Neményi T. Agnesé*, amely a Kolozs megyei falusi értelmiség mozgását kíséri figyelemmel, de szinte egyetlen másik tanulmány sem hanyagolja el ezt a szempontot. A demográfiai kérdések ugyanis szorosan összefüggnek a faluról elköltöző lakosság gondjaival. További felmerülő kérdések közé tartozik az életszínvonal alakulása. Ezt két tanulmány tárgyalja, az egyik Szilágynagyfalu, a másik Gyergyóremete gondjait mutatja be. *Várhegyi István* úttörő dolgozata elsőként foglalkozik az erdélyi magyar falu és a könyvolvasás kapcsolatával. Külön szívfoltja a kötetnek az idős *Máthé János* székely gazdaember írása, amely veretes nyelven adja elő, milyen a sorsa egy félreeső havasalji falunak, Magyarhermánynak. Dolgozatának jelentős részét teszi a falu családjainak története, népmozgalmi adatokkal, ki és mikor honnan érkezett és hová vándorolt el innen.

Az egészében kibontakozó kép arról vall, hogy az erdélyi magyar falu legtöbb vonásában hasonló a 20. század harmadik harmadának közép-kelet európai „átlag” falujához: erős és gyors társadalmi átrétegződés, kiegyensúlyozatlan iparfejlődés, munkaerőgondok, ingázás, alapfokú kulturális intézmények hiánya és gyenge infrastruktúra, jelentős életszínvonal-emelkedés – ezek következtében elköltözés a faluról, születésszabályozás, az értékrendszerek és az igények gyökeres átalakulása.

A romániai magyarság fele jelenleg falun él, a jövő egyik, valószínűleg a legfontosabb útja azonban a városba vagy a város közelébe költözés: „A jövődre gondolóan azt is fel kell vetnünk, hogy a legjelentősebb életkeretté a város válik”. (17. o.) A kötet három utolsó tanulmánya egységet alkot, a magyar nyelvterülettel övezett Székelyudvarhely napjainkban agglomerálódó peremfalvaival és magával a nagy gyorsasággal urbanizálódó-iparosodó kisvárossal foglalkoznak. „Az sem közömbös tehát, hogy a falu és város lakosságcseréjének során sikerül-e szorosabb emberközi kapcsolatok melegét átmenteni, s kialakulnak-e erőteljesebb *mi tudattal élő* kis-közösségek a korszerű városias társas kapcsolatok rendszerében. Ezért kell a városba költözőknek a lakótelepére, negyedébe, tömblakásába is utánamenni és mind a gyárban, mind más munkahelyi egységben szemügyre venni őt.” (18. o.). (Az idézetek *Imreh Istvántól* valók.)

Kósa László

Varsány. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalomrajzához.

Szerkesztette és az előszót írta: Bodrogi Tibor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 412 l. (Néprajzi Tanulmányok.)

A magyar néprajztudomány mindeddig csupán áttételesen és kisebb tanulmányokban foglalkozott a legújabbkori magyarországi falu változásainak kérdéseivel. Ezért úttörő kezdeményezés a Nógrád megyei Varsány község komplex néprajzi-jelenkutató vizsgálata, amely az MTA Néprajzi Kutató Csoport irányításával túlnyomórészt saját, kisebb számban külső munkatársak részvételével folyt 1971–1974 között.

A munkacsoport fontos kérdésekre keresett választ, arra, hogy milyen alapvető változások mentek végbe a falusi közösség társadalmi és kulturális életében az elmúlt harminc esztendő alatt. Továbbá feladatul tűzte ki a jelenlegi helyzet leírását, rögzítését különös tekintettel arra, hogy mennyire befolyásolják és befolyásolták a szocialista társadalmi rendszer építését támogató politikai törekvések és intézkedések. A község kiválasztásánál figyelembe vették, hogy az 1945. évi földosztás

alapvető változást hozott a tulajdon- és társadalmi viszonyokban, továbbá a földműves lakosság többsége később termelőszövetkezeti tag lett, de ezzel párhuzamosan a férfiak többsége „kétlaki” ipari munkássá vált, végül azt a szempontot sem hanyagolták el, hogy Varsány a hagyományos népi kultúra néhány eleméhez napjainkig is szívósan ragaszkodik. A csoportmunkát több módszertani nehézség, probléma akadályozta. A néprajztudomány hazai hagyományai és célkitűzései valamint a sajátos helyi feladatok nem tették lehetővé sem a magyarországi faluszociológia, sem a külföldi jelenkutató munkák módszereinek és szempontjainak összefüggő alkalmazását. Sok vonatkozásban kísérleti metodikát kellett alkalmazni. Éppen ezért a kötet tanulmányai nem ölelheték föl a teljes kérdéskört. A vizsgálat a község teljes felnőtt lakosságának bevonásával készült adatlapokra támaszkodott. A tanulmányok egy része bőven használt statisztikai adatsorokat, de a néprajzra jellemző egyéni mélyinterjúk alkalmazását is hangsúlyozottan alkalmazta az adatgyűjtés során.

A felvetett kérdések egyik legfontosabb csoportjával foglalkozik *Sárkány Mihály*-nak A gazdaság átalakulása című tanulmánya, és arra keres választ, hogy a földbirtokstruktúra majd a tulajdonviszonyok többszöri változása hogyan hatott a község társadalmi rétegződésére, miként alakította fogyasztási szokásait, foglalkozási szerkezetét, külső és belső kapcsolatait stb. *Zsigmond Gábor* hasonlóan jelentős témát dolgozott föl, a családtípus jellemzőit igyekezett megragadni, s végül annak átmeneti voltát találta a korszak jellemzőjének. *Kovács Emese* az előző két kérdéskörrel több-kevesebb összefüggésben a családi háztartásszervezés átalakulását vizsgálta, amelyre nagy hatással van a férfiak távoli munkavállalása és a nők nagyarányú helyi munkába állása, valamint az állami kereskedelem e helysége is kiterjedő növekedése. *Szabó Piroska* dolgozata a hazai néprajzban kevésbé földolgozott területet, az idővel való „gazdálkodást” vizsgálja föl. *Gergely Katalin* és *Jávor Kata* tanulmányai a hagyományos kultúra átalakulásának viszonylag pontosabban megfogható vetületeivel foglalkoztak. Különösen a népviselet hordásának tradíciója szolgáltat számos tanulságot, amelyet Gergely Katalin dolgozott föl. Jóval szerteágazóbb témakör a Jávor Katáé, mert nehezebb feladat tényszerűen megragadni a társadalmi és tudati viszonyok folytonosságát és változását. Meg kell említeni a teljesség kedvéért *Manga János* írását, amely a hitvilágról és a hitéletéről szól, de leginkább különbözik mind szemléletében, mind anyagkezelésében a kötet többi tanulmányától. A valláshoz viszonylag erőteljesen ragaszkodó lakosság képe bontakozik ki ebből a dolgozathoz, amely azonban nem annyira tényeket, mint inkább benyomásokat közöl. A felsorolt tanulmányok a legutóbbi évtizedek világát igyekeznek földeríteni, de gyakran visszanyúlnak a község korábbi viszonyaihoz is. Ezt a történeti háttérrel hivatott elmélyíteni a kötet történész tanulmánya, amely *Pálmány Béla* munkája, és a falu történetét a kezdetektől a jobbágyfelszabadításig tárgyalja.

Aki a mai magyarországi falut – valamilyen oknál fogva – közelebbről ismeri, kétségtelen sok ismerős adatra és következtetésre talál ebben a könyvben. Ezek többsége azonban nincsen rögzítve és különösen nincsen valamilyen rendszerben rögzítve. A varsányi tanulmánykötet sem oldja meg a mai magyarországi falu tanulmányozásának problémáit, azonban mind módszerében, mind eredményeiben hasznos hozzájárulás a kérdéskör egészének ismeretéhez. Jelentőségét az hangsúlyozza, hogy szinte előzmény nélkül, kísérletképpen jött létre.

A kötetet néhány jellemző dokumentumerejű fénykép zárja. Témájának jelentősége és úttörő jellege megkívánta volna, hogy legfontosabb célkitűzéseiről és eredményeiről idegennyelvű összefoglalót is találjon benne az olvasó. Ennek hiánya annál is inkább furcsa, mivel az Akadémiai Kiadó kiadványáról van szó, míg számos

kisebb horderejű, helyi kiadványban megtalálható a nem magyar érdeklődőknek szóló összegzés.

Kósa László

Végh Antal: Száz szatmári parasztétel.

Mínerva Könyvkiadó, Budapest, 1978. 167 l.

Az ismert szociográfus és író munkája nem néprajzi szakkönyv, de néprajzi forrásanyagként használható. Számos olyan étel receptjét közli, amely korábban a szegénység elegeként volt ismert, s ma már ritkán kerül az asztalra. Az ételek egyike-másika a címben jelzett nagytájat is reprezentálja, különösen az ételegyüttesek, illetőleg a különböző ételek egy konyhán való előfordulása. Az író a recepteket családi hagyományból merítette, sőt néhány családtagjának, elsősorban édesanyjának bevonásával állította össze. A tizennégy fejezetre oszló könyvecske a családi közös étkezések, jó ízek hangulatának fölidezésével indul, és később csapongva folytatódik, az író szinte mindent rögzít, ami történet, anekdota, esemény eszébe jut egy-egy ételről. Szülőfalujának, a szatmári Erdőháton fekvő Majtisnak hagyományos életéből, elsősorban táplálkozási szokásaiból is sokat fölelevenít. Végül csupán annyit jegyzek meg, hogy a kibontakozó kép alapján, mivel a könyv látóköre szélesebb, mint amit a közvélemény hagyományosan parasztinak tart, találóbbr lett volna „falusi ételek”-ről beszélni.

K. L.

Vöö, István: Dicționar de proverbe român-maghiar.

Editura științifică și enciclopedică. București, 1978. 146 l.

Kétezer-egyszázötvennégy román szólásmondás magyar értelmezését adja a kötet szerkesztője Vöö István, a kolozsvári Babeș-Bolyai Egyetem magyar tanszékének nyelvésztanára. A szólásokat és közmondásokat a román nyelvi anyaghoz leginkább hasonló, annak megfelelő magyar példák követik. Az értelmezés olykor egészen távoli példákat állít párba, máskor csupán tükörfordításra szorítkozik, amint azt az anyag esetenként megkívánja. A könyvecske román ábécében közli anyagát, az ábécérend összeállítása a nemzetközi gyűjteményekben szokásos gyakorlatot követi, a szólásmondáson belül a lehangsúlyosabb szót, illetőleg fogalmat veszi alapul. A szerző rövid előszóban és bibliográfiával tájékoztatja az olvasót a kötet összeállításának módszeréről. Az eligazodást mutató segíti. A magyar-román proverbiumgyűjtemény elsősorban a nyelvtudás tökéletesítését szolgálja, de bizonyára haszonnal forgatja a szakkutató is.

K. L.

Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány népmesék.

Nagy Olga gyűjtése. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978. 287 l.

Marosszentkirály cigány közösségének mesemondói kétnyelvűek, szinte egyformán beszélik a cigány és a magyar nyelvet. Meséiket is hol így, hol úgy mondják. De nem ez jogositja fel a gyűjtő és tanulmányíró Nagy Olgát, hogy ezen mesék alapján általánosan is érvényes meseesztétikai megállapításokat tegyen, hanem

korábban, más mesemondó cigányközösségekben szerzett tapasztalatai: nevezetesen az, hogy „az archaizmusnak is vannak fokozatai”. Tehát ezek a mesék nem azért olyanok, amilyenek, mert cigányok mesélik őket, hanem azért, mert egy, az archaikus kultúrájú cigányközösségekben belüli fejlettebb szintet képviselnek. Ezt mutatja a fantasztikum meseisége, a szerkezet szilárdsága. A három mesemondó, *Ádám Ferenc*, *Puji János* és *Puci József* meséiben is érződnek a fokozatok: Ádámnál a hiedelem-szintű fantasztikum, Pujinál a racionális és irracionális elemek keveredése, Puci Józsefnél a mítikus elemet komikumként kezelő humoros előadásmód a jellemző.

A kötet huszonegy meséjének gazdag jegyzetanyagát is Nagy Olga állította össze.

Nagy Ilona